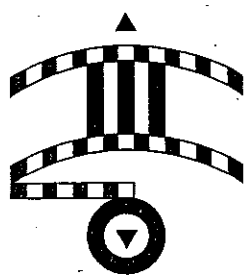

Als het sociaal-emotioneel
moeilijk gaat...

101 INTERVENTIES

Centrum voor
ErvaringsGericht
Onderwijs

Ferre LAEVERS
Ilse AERDEN
Trees VANHOUTTE

INHOUD

1. DE RELATIE MET ZICHZELF

- Duidelijkheid scheppen in de eigen gevoelswereld
Gevoelens en moeilijke situaties helpen verkennen en verwerken 4
- Kansen geven tot ontlading van spanningen, tot rust helpen komen 5
- Identificatiemogelijkheden bieden 5
- Expressiemogelijkheden bieden 6
- Informatie geven 7
- Ruimte geven voor de eigenheid van de leerling (positief zelfbeeld,
zelfvertrouwen, zelfwaardering) 7

2. DE RELATIE MET DE LEERKRACHT

- Positieve aandacht en steun bieden in dagelijkse kleine dingen 9
- Veiligheid bieden 11
- Werken aan eigen gevoelens, eigen gevoeligheden, (werken) aan de leerkrachtstijl 12

3. DE RELATIE MET DE MEDELEERLINGEN

- Voorwaarden scheppen voor een positief leefklimaat 14
- Werken aan sociale competentie, sociale vaardigheden algemeen 16
- Ondersteuning bieden bij het omgaan met conflicten en problemen 17
- Contacten tussen leerlingen stimuleren
Contacten stimuleren tussen een leerling en de groep 19
- Een leerling anders profileren in een groep
De groep anders leren kijken naar een leerling 20

4. DE RELATIE MET DE LEEROMGEVING, HET LEREN

- Verhogen van de betrokkenheid
algemeen 22
- Werken aan de zelfsturing 25
- Ruimte bieden voor ondersteuning bij leermoeilijkheden 28

5. DE RELATIE MET DE SCHOOL

- Werken aan een positief leefklimaat in de school 29
- Werken aan een positief leefklimaat in het leerkrachtenteam 32

6. DE RELATIE MET GEZINSLEDEN EN BETROKKENEN 33

VAN WERKPUNTEN NAAR INTERVENTIES

**Meer dan 100 mogelijke tussenkomsten verzameld,
geïllustreerd met ongeveer 400 concrete praktijkvoorbeelden en tips!**

Dit rijke geheel is het resultaat van jaren samenwerking met leerkrachten die het welbevinden en de betrokkenheid van kinderen willen verhogen. Met deze oplijsting willen we leerkrachten ondersteunen in hun zoektocht naar werkpunten en interventies voor kinderen die in de klas niet tot hoog welbevinden en betrokkenheid komen, in het bijzonder voor kinderen met sociaal-emotionele problemen. Leerkrachten trachten vaak ieder op hun eigen manier om te gaan met deze problemen in de klas, maar botsen ook vaak op machteloosheid. Wat kan ik nog doen? Hoe kan ik hiermee verder?

Deze verzameling van interventies mag echter geen grabbelton zijn waarin leerkrachten lukraak ideeën opvissen 'om eens uit te proberen'. Het biedt ook geen pasklare antwoorden voor bepaalde soorten problemen want elk kind is anders, elk probleem is weer anders...

De weg om tot de juiste interventies te komen voor jouw kind, vertrekt van goede observaties van het kind. In het boek 'als het sociaal-emotioneel moeilijk gaat' wordt aan de hand van acht praktijkverhalen geïllustreerd welke stappen je achtereenvolgens kan zetten. Onze leidraad is het

'procesgericht kindvolgsysteem voor leerlingen', maar ook het sociometrisch onderzoek en het observatie-instrument de 'roos' helpen ons om een 'overzicht' te krijgen over de problemen. We beschrijven in het boek typische, herkenbare situaties en verkennen samen wat dit betekent voor de leerkracht, en voor het kind zelf: hoe beleven zij deze gebeurtenissen? Wat gaat er allemaal in hen om? Wat maken zij mee? Wat voelen, denken, willen ze? Wat is hun perceptie van de situatie? Hoe kunnen we hun gedrag begrijpen? Wat zijn de motieven van hun handelen, de beweegredenen? Hoe zitten ze als persoon in elkaar? ...

Als we met deze ervaringsgerichte bril naar kinderen met problemen leren kijken, krijgen we 'inzicht' in wat deze leerling echt nodig heeft en kunnen interventies uit deze bijlage 'uitzicht' bieden. Deze bijlage is een dus werkdocument waarin leerkrachten inspiratie kunnen vinden om in hun interventies te vertrekken van de beleving van het kind en om uit ieder kind het beste te halen. Want daar gaat het in onze zoektocht toch om: kinderen brengen tot een hoger welbevinden en betrokkenheid!

Als het sociaal-emotioneel moeilijk gaat... 8 praktijkverhalen

DE 8 VERHALEN

1. Nick heeft altijd conflicten. Maar hoe voelt hij zich?
2. Hoe zwaar het negatieve zelfbeeld van een klas weegt....
3. Martijn is anders. Is dat een probleem?
4. Joke kan niet gewoon meespelen met haar klasgenoten.
5. Bart is teruggetrokken en geniet niet van het klasaanbod.
6. Birgen krijgt het benauwd als hij ontdekt dat hij het niet kan.
7. Hoogbegaafde Joery raakt in de knoop met zijn zelfsturing, de andere leerlingen en de juf.
8. Bertje krijgt het moeilijk in de klas als er thuis een broertje bijkomt.

➔ **Duidelijkheid scheppen in de eigen gevoelswereld. Gevoelens en moeilijke situaties helpen verkennen en verwerken**

✓ **Gevoelens toelaten.**

- Je mag je verdrietig of jaloers voelen. Je hoeft je niet steeds flinker te gedragen dan je je voelt... Je mag jezelf zijn.
- Brent kan heel koppig en boos zijn. Hij mag kwaad zijn op mij als hij zich oneerlijk behandeld voelt. We zullen het dan wel samen uitklaren.

✓ **Toelaten gevoelens te uiten (op een aanvaardbare manier).**

- Je mag de ander laten zien dat je boos bent (boos kijken, op de grond stampen, stem verheffen), maar niet door te slaan of te schelden.
- Je hoeft je tranen niet te drogen, huil maar eens goed uit.

✓ **Proberen aan te voelen wat er in de leerling leeft.**

- Ik probeer in je vel te kruipen en me voor te stellen hoe ik mij zou voelen als alle leerkrachten in de school zo negatief over mij denken. Ik zou me heel onveilig en geïsoleerd voelen. En als er dan weer iets is misgelopen en de leerkracht wil het met mij bespreken... dan zou ik liefst van alles wegkruipen en niets zeggen.
- Ik verwoord hoe ik denk dat jij je voelt (en dat je daarom zo doet): "Ik denk dat jij bang bent om fouten te maken en daarom altijd de makkelijkere oefeningen kiest."

✓ **Laten merken dat je aanvoelt wat er in de leerling leeft.**

- Ik luister naar jou als je verdriet hebt en tracht het echt te begrijpen.
- Ik zeg dat ik weet hoe moeilijk je het hebt als er weer ruzie is geweest, zonder een 'maar'...
- Af en toe laat ik Evelien met rust. Ze heeft het zo moeilijk met de ziekte van haar moeder en kan zich soms moeilijk concentreren. Een paar oefeningen minder is dan toch niet erg.
- Ik zal naast je komen staan als ik zie dat je denkt het niet te kunnen.

✓ **Gevoelens (helpen) verwoorden.**

- Ik vraag hoe jij je bij het ongeluk van je oom voelt. Je zal je waarschijnlijk heel verward en angstig voelen dat hij nu zo plots er niet meer is...
- Als je tijdens het groepswork alleen zit en triestig voor je uitkijkt, vraag ik niet of je de oefening niet kan, maar wel of je je uitgesloten voelt.

✓ **Aanreiken (uitbreiden) van de gevoelenswoordenschat.**

- We zoeken uit wanneer iemand 'beledigd' is, wat dat juist betekent en hoe je dat merkt aan iemand. Vertrekvraag is: heb je je zelf al eens zo gevoeld?
- We bespreken wat het verschil is tussen 'verlegen' en 'beschaamd'.
- Met behulp van een verhaal (of een gedicht...) verkennen we hoe iemand zich voelt die gepest wordt en proberen we het zo juist mogelijk te benoemen.

✓ **De leerling zijn/haar verhaal laten / helpen doen.**

- Je mag een verhaal verzinnen over 'het jongetje dat niet meer bij zijn papa en mama woont'.
- Het broertje van Gitte is vlak na de geboorte gestorven. Ik merk dat ze het er moeilijk mee heeft. Niemand durft erover te praten waardoor er een akelige, geheimzinnige sfeer ontstaat. Gitte gaat niet meer graag naar school en wordt soms ook heel kwaad. Omdat ik merk dat ze het er zo moeilijk mee heeft, laat ik haar een foto meebrengen van haar broertje. In een kringgesprek vertelt ze erover en worden gevoelens verwoord. Ook mama vertelt achteraf dat het gesprek haar echt heeft deugd gedaan.

(Ult: 'Het Huis vol gevoelens en axen.' EGO-Echo, jg. 4, nr. 2)

✓ **Remmende gedachten omzetten in helpende gedachten.**

- Ik heb er negen goed i.p.v. er is één fout.
- De taak was heel erg moeilijk i.p.v. Ik ben dom, ik kan er niets van.
- Ik heb goed mijn plan getrokken i.p.v. zonder hulp van het werkwoordschema had ik het niet gekund.

- Ik ga het proberen en vraag eventueel hulp i.p.v. ik durf er niet aan te beginnen omdat ik het misschien niet kan.

✓ **Leerlingen ondersteunen bij (leren) reflecteren over gevoelens, ervaringen, situaties, gebeurtenissen...**

- We "filosoferen" samen over enkele belangrijke vragen die leerlingen zich stellen rond leven en dood.
- In klas/leeftijdoverschrijdende praatgroepen wordt de oorlog in Irak kritisch bevraagd en nagegaan hoe mensen uit de verschillende betrokken culturen dit beleven.
- We wisselen van mening over de gebeurtenissen in de reality-soap waar iedereen het zo over heeft.
-

➡ **Kansen geven tot ontlasting van spanningen, tot rust helpen komen.**

✓ **Kansen bieden tot uitleven.**

- Ik zorg voor voldoende actieve tussendoortjes: springen en dansen, samen zingen of heel hard blazen (ballonnen), aerobics...
- Ik stimuleer Mark om heel hard te rennen tijdens de pauzes: balspelen, tikspelen...

✓ **Spanning helpen ontladen (op een aanvaardbare manier).**

- Als het Bianca teveel wordt, stuur ik haar even naar de andere klas om iets te brengen. In de klas zit ze vaak heel gespannen omdat ze moeilijk mee kan en zo is ze er even tussenuit.
- Om je af te reageren mag je slaan op deze (pitten)kussens.
- Ik heb op Nick zijn tafeltje een stressballetje gelegd waarmee hij mag spelen. Maar hij mag er niet mee gooien en houdt zich verwonderlijk goed aan deze regel.

✓ **Lichamelijke grenzen helpen ervaren.**

- We spelen een duw- en trekspelletje: bv. iemand probeert in de kring / uit de kring te komen.
- We voelen letterlijk de grens door met een balletje over ons lichaam te rollen, elkaar te masseren...

- We spelen allerlei spelletjes waarbij we moeten reageren op een signaal: rennen en stoppen, pingelen pangelen en handen hol-bol-plat, koning-dame-boer...

- We gaan uitdagingen aan als met zoveel mogelijk kinderen in een doos kruipen of op een fiets.

✓ **Rustmomenten inbouwen.**

- Ik heb in mijn klas een stille hoek waarin kinderen zich kunnen terugtrekken om even weg te dromen, even niets te doen. Vooral Jonathan maakt hiervan gebruik als hij weer ruzie heeft gemaakt.
- Door een 'zoem-momentje' in te bouwen waarop kinderen even rustig mogen keuvelen, wil ik ontspannen beginnen aan een moeilijke les.
- Op onze school is een ziekenkamer voorzien waarin kinderen even tot rust kunnen komen als het hen te veel wordt of als er een heel grote ruzie is geweest. Dat is even weg van de klas, de speelplaats en de andere kinderen.
- We hebben stille werkruimtes voorzien in de gangen, de bibliotheek... Ook in de klas is er een hoekje dat afgezet kan worden met de poppenkast, als je niet gestoord of afgeleid wil worden tijdens een oefening.

✓ **Lichamelijk tot rust helpen komen.**

- Ik zet zachte muziek op bij het binnenkomen in de ochtend, na de speeltijd, bij inoefeningen, voor een toets... Soms doen we er relaxatieoefeningen bij (yoga, tai chi...). De kinderen zijn er verzot op.
- Ik doe met de kinderen vaak ademhalingsoefeningen. Dit werkt heel ontspannend.
- Muziek is een heel krachtig instrument om rust en onrust 'voelbaar' te maken.
-

➡ **Identificatiemogelijkheden bieden**

✓ **via verhalen, gedichten, sprookjes, strips...**

✓ **via (teken)films of TV-soaps, poppenspel of toneel**

✓ **via documentaires**

✓ **via (pop)liedjes**

✓ **via getuigenissen**

✓ **via chatten (bv. chatbox pesten) of de jongerentelefoon**

- Via het verhaal over 'Kikje' (Klein Kikje toch! Tintelboeken. CEGO Publishers) voelen we met heel de groep mee hoe verdrietig hij wel is als papa en mama kikker geen tijd voor hem hebben. De kinderen herkennen zich hierin en krijgen de kans om deze (vaak verdrongen of gerationaliseerde!) gevoelens te uiten.

- Naar aanleiding van het gedicht 'flauw' (Dichter bij mij. CEGO Publishers) ontstaat een gesprek over: "Wat kan me helpen in situaties waarin ik iets niet durf? Gedwongen worden? Of iemand vinden met wie ik het samen kan proberen?"

(uit: Een boekenkist vol gevoelens. EGO-Echo, jg. 3 nr. 4. CEGO Publishers)

- In het poppenspel voelt Siska het konijntje zich ook schuldig als ze iets verkeerd heeft gedaan. Zo bedoelde ze het niet, maar nu ziet ze wel in dat het fout was. We bespreken dingen die mis zijn gegaan en zoeken samen hoe we het goed kunnen maken. De pop Siska blijft nog een tijdje in de klas en soms gaan kinderen er spontaan mee babbelen.
- Na de documentaire over kanker praten we nog verder na over wat het voor jou allemaal betekent toen je papa ziek werd.
- Op de chatbox kan je zien dat er nog kinderen zijn die gepest worden zonder dat ze iets verkeerd gedaan hebben. Het lucht op om te zien dat je niet alleen bent.
- Bij het verdriet door de dood van je papa kan je steun vinden in de tienerfilm waarin Jolien een briefje schrijft dat mee mag in de doods-kist zodat haar papa het bij zich heeft. We gaan ook samen op zoek naar wat jij graag zou willen doen voor je papa en wat de andere kinderen van de groep kunnen doen voor jou.
- Het schuldgevoel van Elke rond de scheiding van haar mama en papa, wordt dragelijker als ze in een boek leest dat ouders dan toch nog steeds van hun kinderen blijven houden.

(bv. Maar jij blijft mijn papa. CEGO Publishers)

Expressiemogelijkheden bieden

- ✓ **Drama en rollenspel, verkleedkoffer**
- ✓ **Bewegingsexpressie en dans**
- ✓ **Tekenen, schilderen, boetseren, knutselen...**
- ✓ **Muziek luisteren, zingen...**

✓ **Fantaseren van verhalen, steloefeningen...**

✓ **Praatrondes, vertelrondes, spreekbeurten**

✓

- Ik laat Willem vaak vrij tekenen en schilderen. Hij tekent dan allemaal huizen in brand. Zo geeft hij vorm aan de angst toen de bliksem in zijn huis insloeg.
- Via rollenspel spelen Brahim en Thomas een peestsituatie op de speelplaats na waar ze zich helemaal niet goed bij voelden. Zij uiten zo hun machteloosheid in die situatie.
- In een fantasieverhaal wordt duidelijk dat Nick eigenlijk heel bang is en zich constant wil verdedigen tegenover allerlei gevaren. Hij heeft immers altijd een stok bij om zich te verdedigen.
- Bart die altijd heel stil en teruggetrokken is, komt helemaal los tijdens bewegingsexpressie op klassieke muziek. We krijgen een andere Bart te zien.
- Het playbaken van Ciske de Rat geeft Debby de kans om haar eigen gevoelens rond het weggaan van haar papa steeds opnieuw te uiten.
- Ik laat Maaike uitvoerig vertellen over haar ervaring in het ziekenhuis en toelichten welke akelige spullen (spuiten...) ze allemaal bij heeft.
- Met dit project (in het buitengewoon/speciaal onderwijs, type 3) wil ik kinderen helpen inzien dat er verschillende manieren zijn om gevoelens te uiten en dat agressie niet de beste manier is. Niet in de eerste plaats door erover te praten, wel door het hen zelf te laten ervaren, door hen te confronteren met hun eigen expressie, met hun eigen gevoelens. Rond het thema 'geweld' worden verschillende activiteiten opgezet: een toneelstuk als impuls (niets verbloemd, niet moraliserend) met een vragenronde aan de 'personages' uit het stuk, dia's en een gesprek rond agressie bij hen zelf, geweld uitbeelden met klei, papier maché ... en een tekst schrijven over geweld. We sluiten af met een theater met de eigen 'expressies'.

(uit: Een expressieproject bij kinderen met sociaal-emotionele problemen. EGO-Echo, jg. 2 nr. 2)

✓ **Ontsnappingsmogelijkheden aanbieden**

- Bieke wordt bloednerveus als ze met de groep door elkaar moeten bewegen en springen. Ze zit liever veilig op de grond of ergens aan de rand van het drukke gebeuren.

- Anke hoeft niet mee te doen aan het toneeltje op het grootouderfeest want haar opa is pas gestorven. Ze krijgt een andere taak toebedeeld, namelijk zorgen voor de muzikale ondersteuning.
- Pieter heeft een hekel aan tekenen en schilderen, hij maakt liever abstracte dingen met klei. Daarin uit hij veel duidelijker zijn nood aan affectie en geborgenheid.
- De praatronde over faalangst doen we slechts met een klein groepje. Kinderen die dit te bedreigend vinden kunnen voor iets anders kiezen.

➤ Informatie geven

- ✓ **Verkeerde of angstaanjagende voorstellingen en inzichten rechtzetten**
 - Tijdens een gesprekje over ruzie blijkt dat sommige kinderen bang zijn dat hun ouders gaan scheiden als er ruzie is. Ik vertel echter dat er overal wel eens ruzie is en dat dat zeker niet steeds leidt tot een breuk. Andy vertelt spontaan ook dat er bij zijn thuis zoveel ruzie was en dat het nu veel beter gaat nu zijn ouders gescheiden zijn.
 - Ik leg de kinderen uit wat het sars-virus inhoudt en welke maatregelen er genomen worden om verdere verspreiding tegen te gaan. We bespreken ook welke initiatieven er hier worden genomen voor bepaalde ziekten (bv. griepspuiten...).
 - We gaan samen eens op bezoek bij een tandarts om te kijken welke instrumenten hij allemaal gebruikt en waarvoor ze dienen. De kinderen krijgen zo een beeld van wat er allemaal gebeurt als ze naar de tandarts gaan. Je hebt immers alleen bij het prikje van de verdovingsspiet even pijn!
 - Rouwen is een proces dat het denken, lichaam en voelen aantast. Ook bij kinderen is dit het geval, maar anders dan bij volwassenen. Bij kinderen is vooral hun denken nog niet ontwikkeld zoals bij volwassenen. Ze hebben het bv. moeilijk omdat ze alles heel letterlijk nemen. 'Als opa nu voorgoed slaapt', dan is het logisch dat het kind bang is om 's avonds te gaan slapen. En het zal zeker niet willen dat zijn ouders gaan slapen.
- (uit: Leven met de dood op school, EGO-Echo Jg. 2, nr. 1)

- ✓ **Informatie geven rond bepaalde thema's en gevoelsgeladen onderwerpen:**
Opkomen voor jezelf (assertiviteit), omgaan

met faalangst, omgaan met frustraties, verschillende leefstijlen van jongeren, verschillen en gelijkenissen tussen jongens en meisjes, relaties en seksualiteit, omgaan met ziekte, dood en verdriet, pesten, risico's rond verslaving, het klassieke gezin versus het nieuw samengestelde gezin, wat is A.D.H.D. en waarom moet X medicatie nemen, wat gebeurt er dan met hem...

➤ **Ruimte geven voor de eigenheid van de leerling (positief zelfbeeld, zelfvertrouwen, zelfwaardering...)**

- ✓ **De vrijheid bieden om keuzes te maken.**
 - Ik laat de kinderen kiezen tussen verschillende soorten knutselwerkjes. De tijd dat iedereen ongeveer hetzelfde maakt, is voorbij. Zo kunnen ze datgene maken waarbij ze zich het meest veilig voelen of het sterkst door uitgedaagd worden.
 - Via contractwerk kunnen de kinderen kiezen met welke oefening ze eerst van start gaan en welke ze extra maken (magjes).
 - De kinderen mogen kiezen of ze die oefening alleen maken of dat ze aansluiten bij het groepje dat meer uitleg krijgt van de juf.
 - Soms laat ik de leerling een medeleerling kiezen van wie hij denkt dat hij er goed mee kan samenwerken.
- ✓ **Stimuleren om initiatieven te nemen.**
 - Na een rondvraag over wat ze op sportdag willen doen, gaan de kinderen zelfstandig zoeken hoe we dit best kunnen organiseren.
 - De kinderen mogen mij voorstellen welke boeken ze gaan lezen doorheen het jaar. 'Ik daag ze uit om mij te verrassen.
 - Als de kinderen opdrachten uitvoeren mogen ze zelf halen wat ze nodig hebben, bv. een schaar uit de kast, een boek uit de schoolbib.
 - Als ik zie dat er interesse is voor iets, bv. een thema uit de actualiteit of een voorwerp uit de ontdekhoek... laat ik dat nog even liggen tot de kinderen zelf vragen om er verder iets mee te doen. Vaak hebben ze dan ook al veel meer ideeën.
- ✓ **Ontdekken, bewust worden van wat de leerling zelf wil.**
 - In het kringgesprek praten we vaak over interesses en dingen die de kinderen bezighou-

den buiten de schooluren. Zo krijg ik meer zicht op wie ze werkelijk zijn.

- Ik vind het heel belangrijk dat kinderen bevestigd worden als ze een idee hebben. Zij zijn als het ware 'eigenaar' van dat idee en dat vertel ik er dan ook iedere keer bij. Zo krijgen ze een plaats en het gevoel dat ze betekenis hebben.
- Ik nodig de kinderen uit om drie voorwerpen mee te brengen die ze heel bijzonder vinden. Op basis daarvan wordt later bepaald waarover het volgende opstel zal gaan.
- Ik geef de kinderen vaak heel open opdrachten voor spreekbeurten. Bv. bij de spreekbeurt over een uitvinding mogen ze zelf invullen welke uitvinding ze gaan uitwerken.
- Ik laat de kinderen op hun blad van hoekenwerk aanduiden of ze het leuk vonden of niet. Zo krijgen ze stilaan zicht op hun eigen interesses en voorkeuren.

✓ **Zicht krijgen op de risico's die verbonden zijn aan kiezen**

- Ik laat de kinderen kiezen of ze nu al beginnen aan hun project of eerst nog doorwerken aan de oefeningen van rekenen. Wat niet klaar is moeten ze thuis afmaken.

(Zie ook 'band met leeromgeving – zelfsturing': hulpmiddelen om te leren kiezen, ondersteunen om te kiezen wat je zelf wil)

✓ **Zich bewust worden van de eigen mogelijkheden**

- Ik laat de kinderen zelf bepalen of ze het werkwoordschema nog nodig hebben of niet.
- De kinderen mogen bij elke oefening aanduiden of ze het moeilijk vonden of niet. Dit geeft soms heel frappante informatie (bv. heel moeilijk, maar alles is juist, of andersom) die dan aanleiding kan zijn tot een gesprek met het kind.
- Bij het verdelen van de rollen voor het toneel staan we stil bij wat je voor elke rol goed moet kunnen. Ieder mag zelf zeggen wat hij zelf graag zou willen doen, of wat hij een geknippede rol vindt voor iemand anders.
- Omdat Frea in het klasboek geschreven heeft dat ze zich dom voelt, knoop ik met haar een gesprekje aan. We kijken samen terug naar de oefeningen die we in september maakten. We zien dan samen hoeveel we al geleerd hebben, maar ook wat we nog zullen leren.
- Binnen contractwerk laat ik de kinderen zelf kiezen wanneer ze genoeg geoefend hebben en dus klaar zijn voor een toets. Dit geeft

heel wat zicht op hoe ze zichzelf onder- of overschatten. Ik verwoord achteraf hoe ik heb gezien dat ze met hun gevoel van (niet) competent zijn omgaan.

✓ **Benadrukken van de positieve mogelijkheden, prestaties van de persoon voor hem zelf en voor de groep.**

- Toen Joke de prijs won bij de tekenwedstrijd mocht iedereen eens komen kijken wat ze ervan gemaakt had. Joke lichte toe wat ze wou en hoe ze te werk ging.
- Ik maak er een punt van om niet alleen voor cognitieve prestaties een duim omhoog te steken.
- Via 'kind van de dag' laat ik de kinderen van iedereen een goede eigenschap te vertellen. Ik stimuleer hen om meer op te schrijven dat gewoon 'je hebt mooie kleren of je kan goed tekenen'. We zoeken naar wat we echt tof vinden aan iemand.

✓ **Situaties creëren waarin positieve mogelijkheden van de leerling door de groep gezien en benoemd worden.**

- Tijdens het vrij podium krijgen de kinderen de kans om zich eens op een andere manier te laten zien.
- Via de muurkrant aan de ingang van de school (of in de schoolkrant) gaan we actief op zoek naar allerlei talenten die er op onze school te vinden zijn. Kinderen en leerkrachten mogen daar allerlei dingen ophangen, bv. tekeningen, gedichten, foto van ballet...
- In het 'museum van mezelf' kunnen de kinderen zichzelf voorstellen met behulp van voorwerpen of tekeningen. Hier zie je soms kinderen op een heel andere manier naar voren komen.
- Bart is gefascineerd door alles wat met ruimte heeft te maken. Ik nodig hem uit om zijn collectie ruimteattributen mee te brengen en er wat over te vertellen. De anderen mogen hem vragen stellen.
- Mieke volgt nauwgezet wat haar mama allemaal doet als reisagente. Ik laat Mieke voordoen hoe ze te werk gaat om een reis te boeken naar Afrika. Daarna maken we bij de computerhoek een reisbureau. Mieke organiseert de materialen en de opdrachten.

(Zie ook: Doe-katern Jaarhoeken, EGO-Echo, Jg. 2 nr. 1)

- Door kinderen te laten samenwerken via de CLIM-werkvormen, leren ze dat iedereen nodig is om tot een oplossing te komen.

✓ **Activeren om voor de eigen mening, eigen visie uit te komen.**

- Regelmatig vraag ik de kinderen via stellingen naar hun eigen visie. Ik laat hen dat eerst zelf opschrijven en dan uitwisselen per twee.
- Bij de evaluatie van contractwerk bespreken we met heel de groep hoe het is verlopen. Vooral de opdrachten waar bv. materiaal nodig was en de kinderen afspraken met elkaar moesten maken, geven aanleiding tot verschillende meningen.
- Soms breng ik de kinderen (met behulp van stellingen) opzettelijk in de war over een bepaald onderwerp uit de actualiteit. Zo daag ik ze uit om zelf na te denken en een eigen mening te formuleren.
- Via het schoolparlement leren kinderen al heel goed een standpunt verdedigen. Er worden concrete problemen besproken waarbij de kinderen adviezen mogen geven en oplossingen mogen voorstellen.
- Bij spelling geef ik als leerkracht niet het juiste antwoord. Ik laat het over aan de groep om te zeggen wat juist is: zij zijn verantwoordelijk (en ik laat zelfs fouten staan)! In het begin wachten sommige kinderen af, maar na een tijdje zie je bv. ook stillere kinderen protesteren als ze denken dat het fout is.

✓ **Succeservaringen creëren.**

- Ik geef de kinderen een extra moeilijke oefening als uitdaging. Ik vind het belangrijk dat ze zelf de kapstokken vinden om tot een oplossing te komen. Ik geef hen daarvoor de tijd en ga zelf enkel de problemen waarmee ze worden geconfronteerd nog eens benoemen. Ik probeer wel in te schatten hoeveel frustratietijd ieder van de kinderen hierbij aankunnen zonder af te haken.
- Ik vermijd zoveel mogelijk om kinderen nodeloos te confronteren met wat ze niet kunnen. Dit levert alleen maar frustratie op.
- Ik richt mij niet in eerste instantie op de uitkomst die fout of juist is. Als een kind een juiste oplossingsweg aangeeft benoem ik dit als een succes.
- Ik vraag aan de zwakkere kinderen wat ze graag zouden leren/ kunnen. We zoeken dan samen uit hoe ze dat moeten leren, hoeveel tijd ze hiervoor nodig zouden hebben (haalbaar, maar toch nog om trots op te zijn) en ... volgen op hoe het vooruitgaat.
- Hoewel sommige kinderen niet goed (realistisch) kunnen tekenen, zie je hen in een kunstproject soms toch ontpoppen tot echte kunstenaars.
-

2. De relatie met de leerling

Positieve aandacht en steun bieden in dagelijkse kleine dingen

✓ **Extra aandacht geven - warmte, geborgenheid, affectie.**

- Af en toe neem ik de kinderen op de schoot en knuffelen we even. Of we gaan voor een verhaaltje gezellig heel dicht tegen elkaar aan zitten en dan steek ik wat kaarsen aan.
- Ik heb wat extra tijd uitgetrokken om gezellig samen te babbelen over het kindje dat ik verwacht. Het is iets waar we samen naar uitkijken, een beetje 'ons' kindje. De kinderen vertellen ook de verhalen over hun geboorte... Het worden soms intieme gesprekken.
- Belangrijke ervaringen delen, zowel door mij als door de leerlingen, dat schept een band. Maar soms willen ze niets vertellen en dan is dat ook goed.

✓ **Laten merken dat de leerling erbij hoort.**

- Via het sociometrisch onderzoek bots ik op enkele 'vergeten' kinderen. Ik merk op dat ook ik ze regelmatig vergeet. Vanaf nu probeer ik ervoor te zorgen dat ik elke dag tegen ieder kind persoonlijk iets zeg (dus niet gericht naar de hele groep), en liefst iets dat niet te maken heeft met 'leren' (bv. gewoon een goedemorgen wensen...).
- Voor het kringgesprek zorg ik dat we echt in een ronde kring zitten, zodat iedereen elkaar kan zien. Oogcontact is immers belangrijk als we samen iets bespreken.
- Toen Mirthe in het ziekenhuis lag schreven we haar iedere dag samen een briefje over wat er in onze groep allemaal gebeurde. Van haar mama kregen we dan brieven terug. Zo hielden we contact en leefden we allemaal mee met haar.

✓ **Toenadering zoeken door interesse te tonen, door in te spelen op interesses.**

- Mijn relatie met Inge was gespannen tot ons gesprekje over haar hondje. Ze begint er nog vaak opnieuw over en we lachen samen met zijn fratsen.
- Ik heb op mijn bureau een boekje gelegd over vliegtuigen. Ik weet dat je daar heel veel over weet en wacht af tot je mij komt vragen om het eens in te kijken (kinderen zijn dat gewoon in mijn groep).
- Ik vind het belangrijk om de leerling niet enkel als leerling, maar in zijn hele persoon te zien. Daarom ga ik soms naar de voetbal of volleybal. Dan zijn er kinderen die anders verlegen of teruggetrokken zijn, die nu komen vragen of ik gezien heb dat ze een punt hebben gescoord.

✓ **De leerling erkenning geven door verantwoordelijkheid en/of medezeggenschap te geven.**

- Net de kinderen die het het moeilijkst hebben met regels geef ik de verantwoordelijkheid om bv. na te gaan of de boeken niet stuk gemaakt worden. Dit werkt!
- Kinderen die vertegenwoordiger van de groep mogen zijn bij een vergadering met de directeur of die mogen helpen in de refter..., zijn daar meestal heel fier op.
- Ik houd mijn takenbord zo beperkt mogelijk. Dat zijn immers dingen die dan 'moeten'. Voor de echte 'verantwoordelijkheden' vraag ik bepaalde kinderen. Zo wordt het iets speciaals.
- Ik weet dat je niet zo graag leest. Daarom vraag ik jou welke tekst we zullen nemen voor begrijpend lezen. Jij mag beslissen welke volgens jou het plezierigste is.

✓ **Op zoek gaan naar het positieve in de leerling.**

- Wanneer heb ik nog eens een kind bewonderd om zijn spontaniteit, creativiteit, doorzettingsvermogen, zelfredzaamheid, leiderschap... en dit ook geuit? Kinderen die wat prestaties betreft in niets uitblinken, zijn ook bewonderenswaardig.
- Voor kinderen bij wie ik heel moeilijk positieve dingen vind, gebruik ik een metafoor: ik vergelijk hem of haar bijvoorbeeld met een dier en beschrijf zo hoe hij zich beweegt. Dan bots ik meteen op 'krachten' die eigen zijn aan die manier van functioneren. (kan ook m.b.v. de 'Axenroos')
- Als ik ergens op bots bij een kind zoek ik

ook wat in die eigenschap eigenlijk positief is: bv. je bent soms wat te opdringerig, maar doorzetten is eigenlijk ook een belangrijke kwaliteit. (De theorie van de 'kernkwaliteiten' leert ons immers dat elke eigenschap zowel zijn valkuil als zijn kwaliteit heeft.)

- Als de leerkracht erin zou slagen het lage verwachtingspatroon naar lagestatusleerlingen (dit zijn leerlingen waar iedereen, zij zelf, verwachten dat ze relatief incompetent zijn. Hierdoor spelen ze bij groepswork vaak een meer passieve rol) toe te veranderen, zouden zij niet allen meer deelnemen aan het groepswork, maar ook meer leren.

(uit: Coöperatief Leren in Multiculturele groepen (CLIM) EGO-Echo, Jg. 3 nr. 2)

✓ **Persoonsgerichte positieve feedback.**

- Wat kan JIJ goed problemen oplossen! Als ik nog eens vast zit... (i.p.v. dat probleem is goed opgelost):
- Af en toe een pluim geeft kinderen (mensen) vleugels. Ik denk dat veel (zwakke) kinderen niet vaak genoeg horen wat ze goed doen.

✓ **Negatieve feedback taakgericht geven.**

- Er staan (maar) 5 fouten in die moeilijke oefening (i.p.v. 'JII' hebt nog 5 fouten gemaakt).
- Hier is nog een plas water die nog opgekuist moet worden (i.p.v. 'JII' hebt nog niet goed opgeveegd).

✓ **Negatief gedrag proberen te negeren of te voorkomen zodat er niet voortdurend storing zit op de relatie.**

- Er waren veel ruzies in de groep, meestal achter mijn rug. Ik merkte dat vooral achter het rek met de gezelschapsspelen kinderen elkaar uitdaagden. Ik heb het rek daarom wat verplaatst, zodat ik altijd iedereen kan zien. Beter voorkomen dan constant 'politie' moeten spelen in de groep.
- Zolang je niemand anders pijn doet of stoort, neem ik me voor om niets te zeggen van je drukke beweeglijke gedrag. Te vaak escaleert een (voor mij) 'kleine' opmerking immers tot een heel conflict en dat is niet nodig.
- Als je weer zo snel gedaan hebt met de toets vraag ik je om deze potloden even voor mij te slijpen. Dan kan je zeker niemand storen die nog bezig is.
- Om pesten tegen te gaan is het belangrijk de bewaking op de speelplaats grondiger te doen. Dit is niet voldoende, maar wel een eerste voorwaarde om het te doen stoppen.

✓ **Negatief gedrag bespreekbaar maken door het te benoemen.**

- Ben vraagt heel veel aandacht door overal tussendoor opmerkingen te geven. Als het echt stoort vertel ik hem dat hij even moet zwijgen en geef tegelijk aan wanneer hij zijn verhaal alsnog mag doen. Hij accepteert dit zonder probleem.
- Jonathan, nu ben je weer met je armen aan het zwaaien om te laten zien wat je allemaal durft! – Nee juf, straks is het voetbal.
- Ward, als je zo tegen mij bromt, zou ik je ook de rug toe draaien.

✓ **Negatief gedrag ombuigen met behulp van een gedragskaart**

- Als een kind dingen blijft doen die ik echt niet duld, bespreek ik met hem wat ik wel van hem verwacht. Dit maak ik dan zo concreet mogelijk (!) in maximum drie 'opdrachten' en we schrijven dat op een gedragskaart. Iedere keer als hij het gedrag stelt, krijgt hij een stempel (of mag hij zichzelf een stempel geven). Als het misgaat blijft er een hokje open. Op het einde van de week bespreken we samen hoe het gegaan is. Was het moeilijk? Hoe komt het dat...? Wat gaan we volgende week plannen?
-

➡ **Veiligheid bieden**

✓ **Een niet-moraliserende sfeer creëren.**

- Ik forceer geen vriendschappen tussen de kinderen. Ik kijk wel uit wie voor wie een goede vriend blijkt te zijn en dat stimuleer ik dan.
- De kinderen van mijn groep hebben ook af en toe recht op een 'baal-dag', zo een dag waarop het allemaal niet vanzelf gaat.
- Ik heb een hekel aan de uitdrukking 'flink zijn'. Mijn juf zei dat ook tegen me toen ik ziek was, maar ik bleek achteraf wel 40 graden koorts te hebben.

✓ **De leerling niet (nodeloos) forceren iets te durven.**

- Ik probeer te vermijden om te zeggen dat iemand 'flauw' is als hij iets niet durft of wil. Voor het schoolfeest bijvoorbeeld voorzie ik daarom meestal meerdere mogelijkheden om te doen. Staan jullie allemaal graag op een podium?
- Meedoen vind ik belangrijk, maar niet ten koste van je welbevinden.

- Hardop lezen voor de hele groep vond ik zelf als kind een ramp. Ik wist dat ik het niet kon en ging daardoor nog extra fouten maken. Ik laat kinderen nu ook altijd zelf beslissen wie iets wil voorlezen. Ik zorg dat ik de anderen wel eens hoor lezen op een ander moment.

✓ **Gepaste 'nabijheid' bieden: niet te dicht - niet te ver.**

- Ik nodig Karen voorzichtig uit om haar problemen van thuis met mij te delen. Ik weet immers dat ze niet uit zichzelf vertelt en dichtklapt als ik haar rechtstreeks aanspreek. Het is zoeken en vooral een kwestie van tijd geven.
- In onze snoezelruimte (apart lokaal ingericht met zacht materialen, hangmatten en lichteffecten) of tijdens het knutselen... ga ik voorzichtig naast jou zitten. Ik verwacht echter niets van jou. Maar ik merk wel dat we iedere volgende keer net iets meer contact maken.
- Thomas is een heel gesloten type. Hij vertelt niets over de problemen bij zijn thuis, maar via kleine grapjes – die hij alleen begrijpt, want hij is wel heel verstandig – heb ik wel contact met hem.

✓ **Een extra communicatiemiddel gebruiken.**

- Als ik via de klaspop met de kinderen praat, komen er vaak andere verhalen bij de kinderen. Zij zien de klaspop veel meer als een vriendje. Voor mij voelt het soms wat vreemd, maar voor hen is dit juist heel direct.
- Via hun dagboek stellen de kinderen mij soms heel persoonlijke vragen.
- In de klas staat een brievenbus waarin kinderen briefjes kunnen stoppen die alleen ik lees.

✓ **De leerling zelf laten beslissen welke (kleine) stappen hij wanneer wil zetten**

- Brent is bang om hardop voor te lezen omdat hij het niet zo vlot kan als de anderen. Bij een project had hij een kort maar heel goed artikel bij uit de krant. Ik vroeg hem of hij het zelf wou voorlezen.
- Jelle is bang in het zwembad. Hij durft niet kopje onder. Bij een spel om ballen te zoeken in het kleine bad, laat ik hem zelf kiezen welke ballen hij nog wil pakken en welke zijn vriend mag nemen.
- Als iemand met turnen tegenwerkt zet ik hem even aan de kant en mag hij niet meer meedoen. Ik laat hem dan zelf beslissen wanneer hij terugkomt om samen te werken.

✓ **Een andere leerling laten helpen.**

- Evelien is heel verlegen. Toch vraag ik haar juist om bv. een boodschap naar de directeur te brengen en zeg erbij dat ze iemand mag meevragen.
- Met tweeën is altijd fijner dan alleen. Daarom mogen de kinderen heel vaak nieuwe of extra opdrachten samen uitvoeren.

✓ **Structuur bieden (wat kan wel / niet - wat verwacht ik...).**

- Ik verwoord regelmatig en heel duidelijk aan de kinderen wat ik van hen verwacht. Dit blijkt voor hen immers niet altijd zo evident als het voor ons wel lijkt. Op TV wordt er immers veel geslagen en gevochten.
- Als ik uitleg waarom ik iets verbied, nemen de kinderen dat veel beter aan.
- Ik toon dat ik werkelijk kwaad of verdrietig ben als de kinderen elkaar pesten. Zo zien ze dat ik het ook meen. Pesten kan niet!!

✓ **Vertrekken van wat de leerling al wél kan**

- Inge krijgt het al benauwd als ze breuken ziet. Toch weet ik dat ze het als ze kalm blijft eigenlijk wel kan. Ik laat haar eerst een paar oefeningen uitzoeken die zij denkt te kunnen. Als ze daarmee klaar is kom ik terug om haar verder te helpen.
- Dictee is een nachtmerrie voor Els. Ik laat haar daarom eerst die dingen opschrijven die ze kent en een streep zetten voor de 'moeilijke woorden'. In een tweede stap overloop ik met haar individueel die moeilijk woorden nog eens en verwijst soms naar wat ze wel al goed heeft geschreven (bv. voor werkwoorden en -dt fouten).
-

➔ **Werken aan eigen gevoelens, eigen gevoeligheden, werken aan de leerkrachtstijl**

✓ **Voeling houden met de eigen belevingen.**

- Ik verken bij mezelf hoe ik de leerlingen, de groep, de school, de collega's zie en ervaar. Wat trekt mij aan en wat stoot mij af?
- Ik geef aan mezelf toe dat ik Jelle niet zo graag zie als de anderen van de groep. Ik zoek verder wat mij zo stoort aan hem. Zijn aanhankelijkheid, zijn aandachtstrekkertje, zijn altijd de eerste willen zijn? Waarom is zo moeilijk voor mij om dat te accepteren? Hij

wil toch gewoon 'gezien' worden? Of zegt dit ook iets over mij: vroeger thuis mocht je ook niet 'stoefen'; in het midden van de aandacht staan was je 'aanstellen' en dus 'stout'.

✓ **Stilstaan bij de eigen irritaties en gevoeligheden en waar nodig ze ook aan de leerling duidelijk maken d.m.v. ik-boodschappen.**

- Ik verduidelijk dat het wegstijgen of lachen tijdens het bespreken van conflicten mij het gevoel geeft dat het je niet interesseert, dat je er niets van aantrekt.
- Na de les roep ik Liesje even bij mij en zeg haar dat ik vreselijk nerveus word van haar voortdurend gegiechel en geheimzinnig gebabbel. Ik vraag haar of ze volgende keer eventuele grapjes aan de hele groep wil vertellen.

✓ **Gevoelens die je afremmen tijdig ventileren.**

- Gelukkig heb ik een collega die weet dat het niet allemaal vanzelf gaat als je voor de groep staat. Tegen haar kan ik mijn verhalen en mijn frustraties kwijt, zonder dat zij hierover oordeelt. Na zo een gesprek ben ik weer helemaal opgeladen.
- Dit jaar heb ik een heel moeilijke groep. Sinds april ga ik met de fiets naar school en als ik dan terug thuis kom, voel ik dat heel wat gedachten en gevoelens al gepasseerd zijn.
- In mijn klasagenda heb ik een blok over 'mijn leerlingen vandaag'. Hierin schrijf ik in staakwoorden hoe de dag is verlopen. Soms heb ik wel eerst een kladdje nodig om in mijn eigen woorden mijn frustraties van me af te schrijven. In mijn agenda schrijf ik dan enkel 'moeilijke drukke dag, conflict met x'. Ik eindig vaak met een positief voornemen voor de volgende dag.

✓ **Stilstaan bij eigen gedrag.**

- Toen ik het zo moeilijk had met mijn groep, heb ik geprobeerd (samen met een collega) de kinderen te plaatsen in de 'Axenroos'. Hier heb ik heel wat uit geleerd: niet alle kinderen over dezelfde kam scheren, sommige kinderen nemen verschillende plaatsen in... Maar vooral heb ik geleerd hoe ik zelf het gedrag in stand hield door steeds in de verdediging te schieten ('steenbok'). Ik mag immers zelf ook 'havik' zijn (opmerkingen geven...).
- Met Brahim lig ik heel vaak in de knoop. Hij

is niet in orde met iets en ik geef een opmerking, hij reageert terug... en we zijn vertrokken. Ik neem mij nu voor om gewoon te vragen of hij dit of dat nog wil doen. Hij reageert hier wonderwel op.

✓ **Soms eigen bekommernissen opzij zetten.**

- Hoewel ik het moeilijk heb met het brutale woordgebruik van Annelies, probeer ik toch naar haar verhaal te luisteren.
- Ik zou graag hebben dat Bert wat minder luidruchtig en druk was, maar moet toegeven dat het vaak louter gaat om enthousiasme.

✓ **Stilstaan bij de eigen verwachtingen, eigen ingesteldheid, eigen opvattingen over goed onderwijs.**

- Door hoge verwachtingen te stellen wil ik kinderen altijd verder uitdagen, maar voor sommige kinderen werkt dit averechts.
- Misschien ben ik sommige kinderen aan het forceren omdat ik zo graag iedereen over de eindmeet wil trekken want in het secundair onderwijs...
- Is het zo dat ik voor sommige kinderen te veel uitzonderingen maak en dat anderen op hun honger blijven zitten?

✓ **Beperkingen niet zien als een persoonlijk falen en kunnen aanvaarden.**

- Birgen zal op het einde van het schooljaar de norm niet halen, ondanks de extra inspanningen. Ik laat hem daarom met betrokkenheid op zijn niveau verder werken. Op het einde van het jaar ben ik ook fier op zijn prestaties en op mijn extra zorg voor hem.
- Britte laat niet in haar kaarten kijken als het gaat over de problemen thuis. Zij blijft zich afsluiten ondanks mijn pogingen om haar te benaderen. Het is belangrijk dat ik haar nu ook gerust laat.

✓ **Stilstaan bij de eigen leerkrachtstijl: welke effecten breng ik teweeg aan de overkant? Hoe komen mijn tussenkomsten bij de leerlingen over?**

- Voelen de kinderen zich wel 100 % op hun gemak bij mij?
- Heb ik wel voldoende oog voor hoe de kinderen mijn tussenkomsten beleven als ik hen iets vraag, iets vertel... of als ik hen berisp?
- Geef ik de kinderen wel voldoende kansen om zelf dingen te doen, te ontdekken, om zelf na te denken en te verwoorden... of

komt het er eigenlijk op aan dat ze doen en het antwoord geven dat ik verwacht?

✓ **Inlevend begrijpen van de ander.**

- Ik tracht mij te verplaatsen in de leerling. Hoe zou ik reageren als de meester zich zo kwaad op mij maakt terwijl de hele groep erop staat te kijken?
- Via actief luisteren probeer ik dichter te komen bij wat het voor jou allemaal betekende toen de groep van Joery won met voetballen. Je vond het helemaal geen eerlijk spel en was vooral kwaad dat Joery jou zo uitlachte...
- Ik wil openstaan voor de beleavingswereld van de kinderen, zonder er direct een oordeel over te geven. Vooral als ze vertellen over de soaps die ze allemaal volgen op TV, moet ik mij altijd even inhouden.

✓ **Onderscheid maken tussen iemands gedrag en zijn persoon.**

- Ik heb het moeilijk met Wims' nonchalante houding. Toch probeerde ik een goed contact te krijgen met de persoon die achter dat imago schuilgaat. Zo heb ik gemerkt dat Wim eigenlijk een schat van een kind is.
- Benjamin is net als zijn vader: overal het grote woord voeren. Maar toch kan ook hij heel verlegen en onzeker zijn.

✓ **Een open sfeer creëren in de groep door als leerkracht ook over zichzelf te vertellen.**

- In de ochtendkring vertel ik zelf ook bv. wat er 's morgens thuis allemaal is voorgevallen voor ik met mijn twee kleine dochttertjes de deur uit was. Zo stimuleer ik ook de kinderen om hun dagelijkse leven met ons te delen. Het hoeft geen sensatieverhaal te zijn.
- Ik vertelde mijn groep eens dat ik zelf jaloers ben geweest op een andere leerkracht. De kinderen waren heel meelevend, dat had ik niet verwacht. Nadien zijn ze zelf ook met verhalen gekomen waarbij ze niet zo fier waren op zichzelf.

✓ **Positieve evoluties zien.**

- Maarten is een kind waarbij heel wat dingen mislopen, zowel thuis als op school. In het begin van het jaar was hij hiervoor niet aanspreekbaar. Hij liep weg of sloot zich volledig af. Nu lopen er nog steeds veel dingen mis, maar het is al beter bespreekbaar. Hij hoort nu al waarom iets misloopt, maar hij kan het nog niet 'waar' maken.

- Ik heb heel veel energie gestoken in het zoeken naar aangepaste oefeningen, concrete en interessante materialen... maar nog scoren de kinderen laag voor bepaalde vakken. Als ik me echter voorstel hoe het zou zijn als ik niets had gedaan, voel ik direct dat er toch reeds heel wat gerealiseerd is. Het is maar afhankelijk van hoe je je meetlat gebruikt!

✓ **Op tijd en stond afstand nemen.**

- De groep van dit jaar kan niet zelfstandig werken. Ik vond altijd dat teveel aandacht en tijd verloren ging aan extra hulp bieden en kinderen de weg wijzen naar hun opdrachten binnen hoekenwerk. Toen echter een collega de groep van mij overnam, kreeg ik een pluim omdat het allemaal zo vlot liep. De kinderen wisten goed wat doen, alleen waren er een paar kinderen die de bevestiging nodig hadden of het zo goed was. Misschien was ik het wel die te bang was dat ze niet alles juist invulden?

- Mathie is een kind dat heel veel aandacht van mij opeist. Hij moet altijd geholpen worden of nog even een opmerking geven... Het is soms echt zwaar. In een gesprek met de leerkracht van eerste leerjaar/groep 3 bleek echter dat Mathie vroeger niets durfde vragen en alleen op een negatieve manier aandacht trok. Het was hem al opgevallen dat Mathie nu precies liever naar school komt.

✓ **Krediet geven, tijd geven... véél geduld hebben.**

- Jenifer luistert niet zo goed als ik iets van haar vraag. In het begin maakte ik mij dan kwaad, maar ik heb gemerkt dat ze dan helemaal niets meer doet. Als ik echter rustig verder ga en haar wat tijd geef, merk ik dat ze het toch doet.
- Niels wil het zo goed doen, maar iedere keer hervalt hij weer. Het kost mij veel moeite, maar ik weet dat ik mezelf er weer over moet zetten opdat het terug goed gaat tussen ons.
-

➡ **Voorwaarden scheppen voor een positief leefklimaat in de groep**

✓ **Zicht krijgen op de beleving van de kinderen, op het welbevinden in de groep.**

- Met behulp van getekende gezichtjes uit het "Procesgericht Kindvolgsysteem voor Leerlingen" (CEGO PUBLISHERS) bevragen we hoe de leerlingen zich voelen in de groep. Soms vragen we ook verder hoe verschillend dit is op de verschillende momenten (verschillende vakken, verschillende groepeeringsvormen, ...).
- Met behulp van een sociogram krijgen we zicht op de relaties tussen de leerlingen in de groep. Wie kiest voor elkaar? Waar zijn er tegenstrijdigheden? Zijn er kinderen die 'vergeten' worden?
- Aan de hand van de groepsbarometer van 'welbevinden' kunnen de kinderen zelf aangeven hoe hoog of laag hun welbevinden is. In een kringgesprek worden ze uitgenodigd om toe te lichten wat het welbevinden hoog of juist minder hoog maakt en kunnen ze zelfs eventuele oplossingen voorstellen.
- De relatie-roos is een instrument waarin ik

mijn relatie met alle kinderen uit mijn groep bevrage. Zowel mijn beleving t.o.v. van hen als hun beleving t.o.v. van mij, wordt uitgetekend.

(uit: Basisonboek voor een Ervaringsgerichte Klaspraktijk, CEGO Publishers)

✓ **Een gezellige sfeer creëren d.m.v. de klasinrichting**

- Boven de zithoek heb ik een doek gehangen met lichtjes in. Het is maar iets heel eenvoudig, maar de gezelligheid die dit meebrengt is voelbaar tijdens de gesprekje.
- Sinds ik vaker hoekenwerk doe, is mijn groep daar ook steeds meer naar ingericht. Elke werkhoeke heeft zo zijn eigen kleuren en materialen. Ik merk zelf dat het effect op me heeft als ik 's morgens de groep binnenstap. En de kinderen? Die hebben nog nieuwe suggesties om 'hun groep' nog gezelliger te maken.
- Om het gezellig te houden voor iedereen, is het belangrijk dat ieder zijn verantwoordelijkheid neemt: op tijd en stond opruimen is een van die dingen waar niet de juf die erachter vraagt, maar de leerling zelf voor moet instaan. In de klachtenbus vind ik soms brieven hierover, die we dan in een kringgesprek samen bespreken.

✓ **De nodige duidelijkheid en structuur bieden.**

- Ik zorg ervoor dat in de klas alles zo goed mogelijk georganiseerd is, zodat de leerlingen hun weg vinden in de klas. Met pictogrammen en takenborden weten kinderen waar ze wat moeten doen. De verschillende werkhoeeken zijn duidelijk afgebakend, zodat alles overzichtelijk blijft.
- Op het bord staat het dagschema zodat kinderen weten hoelang ze hier tijd voor krijgen en wat er die dag nog allemaal moet gebeuren. Als je weet waar je aan toe bent, krijg je er ook allemaal meer greep op. Nog even rekenen, en dan is het weer speeltijd!
- Klasregels zijn voor mij veel meer dan een afsprakenlijst van het begin van het schooljaar. Regelmatig grijp ik hiernaar terug en soms wordt er zelfs nog een regel toegevoegd of weggelaten. Het is de kapstok om het omgaan met elkaar te bespreken.
- Ik probeer alle regels te formuleren vanuit wat ik van de kinderen verwacht en zo weinig mogelijk wat allemaal niet mag. Een regel als 'we zeggen tijdig wat ons stoort en geven aan pluim aan wie het verdient' is veel eenduidiger en positiever dan 'je mag niet roddelen en pesten'.
- Toen ik merkte dat er veel gepest werd in onze groep, heb ik dit via de film 'Pudding Tarzan' samen met de kinderen besproken. Daarna hebben we verkend wat we kunnen doen om deze situaties te vermijden. We legden alles vast in een aantal klasregels, niet mijn regels als juf, maar 'onze' regels met een handtekening van iedereen van de groep.

✓ **Mogelijkheden creëren voor open communicatie.**

- Ik heb in mijn klas drie brievenbussen staan: de OK-bus, hierin kunnen de kinderen brieven steken met dingen die ze leuk, tof, de moeite waard vonden; in de ID-bus komen voorstellen over wat ze graag willen leren, doen, ondernemen...; en OW, de bus voor wat ze graag anders zouden zien omdat het niet leuk, onrechtvaardig... was.
- Ik begin elke morgen met een kringgesprek. Vaak heeft dit een dubbele bedoeling: eerst en vooral krijgen kinderen er de kans om ervaringen met elkaar te delen. Dit is vaak heel informeel, ongedwongen. Daarnaast is het ook een werkvorm waarbinnen bepaalde lesinhouden kunnen besproken of verkend

worden op een manier dat iedereen er meer bij betrokken is omdat iedereen letterlijk errond zit. Bv. een bespreking van een boek dat je gelezen hebt, een spreekbeurt over je lievelingsdier, een nabespreking van een moeilijke opdracht bij contractwerk...

- Ik merk dat zesdeklassers/groep 8-ers in de grote groep anders zijn dan individueel. Daarom houd ik zowel kringgesprekken als individuele gesprekken om groepsperikelen te bespreken. Voor sommige kinderen werkt het weer beter om het uit te schrijven...

(ult: Pesten aanpakken op klasniveau én met de leerlingen. EGO-Echo, Jg. 5 nr. 4)

✓ **Kansen creëren tot samenwerken, leren samenwerken.**

- Ik vind het heel belangrijk dat leerlingen leren samenwerken en dingen doen voor elkaar. Elke kans die ik zie, grijp ik dan ook om dit te stimuleren: nota's voor een ziek kind bijhouden, samenwerkingsopdrachten in heterogene groepen... Toen Mirthe in een rolstoel zat hebben we met de groep afgesproken dat iedereen om de beurt haar wagentje duwt. Zo kan ze toch overal mee naar toe.
- Veel opdrachten zijn rijker als je ze met twee kan doen: klassenraad voorbereiden, verslaggeving van een uitstap, een collage maken over de eerste wereldoorlog... en wat dacht je van een boekbespreking, een extra moeilijk vraagstuk of dictee?
- Met behulp van de CLIM-methodieken ervaren de kinderen heel goed dat iedereen belangrijk is voor een opdracht. Je moet met iedereen rekening houden en alleen als je samenwerkt krijg je de opdracht voor elkaar.
- Samenwerken: een modewoord maar niet altijd gemakkelijk. Er zijn verschillende redenen waarom het mis kan lopen: niet alle taken zijn geschikt, iedereen moet goed weten wat hij moet doen, de groep mag niet te groot zijn en niet te klein, er moet evenwicht zijn in de samenstelling van de groep (bv. te grote verschillen naar interesse, niveau, cognitieve stijl, geen twee heel teruggetrokken, kwetsbare kinderen samen)... Dit kan aanleiding geven tot conflicten. Door de problemen zo concreet mogelijk te laten beschrijven, leren de kinderen zichzelf en de anderen beter kennen.
- Je kan kinderen ook zelf voorstellen laten doen om een (volgend) groepswork te organiseren! Wie met wie en waarvoor? Wat betekent samenwerking dan? Wie is gespreksleider en wat wordt er van hem verwacht? ...

- Sociocratie is een manier om met elkaar te leven op basis van onderlinge gelijkwaardigheid. Om tot een besluit te komen kiest niet de meerderheid van de groep, maar willen we komen tot een consensus. Op basis van de argumenten voor of tegen wordt gekeken wat het zwaarste doorweegt.

(uit: 'Juf, de taalhoek is nogal saai! Kwaliteitszorg gezien vanuit de kinderen. EGO-Echo, jg. 5, nr. 4)

✓ **Werken aan een sfeer van verbondenheid met de klasgroep door samen dingen te doen, te beleven, gebeurtenissen te vieren ...**

- Wij doen vaak spelletjes in de klas. Ik kies dan bewust voor spelen waar rivaliteit en competitie op de achtergrond staan, waarin samenwerking centraal staat ... en waar plezier bovenaan staat.

(zie ook EGO-Echo: doekatern ZO'n groep willen we worden. Spelen rond sfeer, groepsvorming en samenwerking. Jg. 1, nr. 2)

- De vijfde klas/groep 7 organiseert een 'sleep-in'. In kleine groepen bereiden we activiteiten voor die we kunnen doen, maar we vertellen het niet door aan elkaar. Tijdens de schooluren doen we eerst een uitstapje met het openbaar vervoer, als we terug zijn worden er frieten gebakken, de slaappleatsen worden klaargemaakt, we speelden een fotokijkspel in het donker en sloten af met een verkleed fuifje.

(uit: lepe, lepe, lepe., laat de veren maar piepen! Verslag van onze sleep-in met het 5e leerjaar/groep 7. EGO-Echo: jg. 5, nr. 3)

- Als iemand verjaart, hebben we een heel special verjaardagsritueel. Je klasgenoten versieren de grote verjaarstoel met dingen die heel typische zijn voor jou. Ook je ouders helpen stiekem mee zoeken. Daarna mag je vertellen uit het grote jaarboek: een bladzijde die je zelf invult over jou 8-jaarverhaal: je beste herinnering tot nu toe, je domste zet, je grootste droom voor de toekomst... (dit was jouw extra taak tijdens contractwerk) Na de vertelstonde zingen we natuurlijk nog een liedje.
- We hebben met de groep gewerkt rond het thema circus. Het slot was een grote circusvoorstelling voor de hele school en de ouders. Iedereen had zijn rol zoveel mogelijk zelf vorm gegeven en het resultaat mocht er zijn. We waren apetrots!
- De schooltuin is veel meer dan planten en zaaien, dankzij de samenwerking met Yggdrasil. We proberen de kinderen deel te laten nemen aan het natuurgebeuren en ze daarin hun verantwoordelijkheid te geven. Om natuurlijk te werken is het belangrijk

natuurlijke processen te begrijpen. Elke keer starten we ook met een rondje wat er aan de tuin veranderd is, wat er te doen is. De kinderen worden bij zoveel mogelijk betrokken, van het begin tot het einde. Bv. eerst bekijken en voelen we aan het terrein: zijn de vier elementen wel voldoende aanwezig? Met de oogst maken we allemaal lekkere gerechten klaar. (uit: Wereldoriëntatie: Ingang tot het ervaren van verbondenheid. EGO-Echo, jg. 3, nr. 3)

✓ **Houding en stijl van de leerkracht.**

- Mijn juf in de tweede klas/groep 4 had echte lieve, warme ogen. Ze leefde altijd met ons mee en lachte ook om onnozele dingen. Als er iets misgelopen was, was ze ook heel rechtvaardig en stimuleerde ze ons om het zelf goed te maken.
- Ik vermijd zoveel mogelijk klassikale beurten. Afgaan voor de klas is immers voor niemand fijn. Je hoeft ook alleen aan bord te komen als je zelf denkt dat je het kan. En als er dan toch een fout gemaakt wordt, reageer ik heel rustig alsof er niets bijzonders gebeurd is. Iedereen maakt toch wel eens fouten!
- Ik verwoord altijd aan de kinderen als ik geniet van de klassfeer: iemand die iets tof heeft gedaan, een rustig werkmoment, eens goed samen gelachen...
- Ik gebruik heel veel humor met de kinderen. Dat breekt de gespannen sfeer als er ruzie is geweest of als de taak die ik gegeven heb veel te moeilijk was. Door zelf 'stommiteiten' te spelen, bereik ik ook vaak bangere kinderen om een stapje verder te zetten.

(zie ook: Relatie met de leerkracht: werken aan eigen gevoelens, eigen gevoeligheden, leerkrachtstijl)

➤ **Werken aan de sociale competentie, sociale vaardigheden algemeen**

✓ **Inzicht geven in gevoelens van jezelf en van anderen met behulp van de 'Doos vol Gevoelens' en het 'Huis vol Gevoelens (en Axen)'.**

- Sinds ik werk rond gevoelens zijn veel dingen veranderd: de kinderen reageren attenter naar elkaar en ook naar mij als leerkracht waardoor we dichter bij elkaar komen te staan, eventuele problemen zijn beter bespreekbaar omdat ze het ook beter kunnen benoemen en uiten... Kortom, het is een basis voor mijn dagelijkse omgang met de kinderen.

- Ik heb samen met een groepje kinderen enkele situatiokaartjes besproken. Ze konden zich heel goed inleven, maar hadden er toch soms een andere mening over. Door het verkennen van eigen ervaringen met zulke situaties werd het allemaal heel concreet en persoonlijk. Ook moeilijkheden in groep werden bespreekbaar.
- In de gevoelsbrievenbus die ik gemaakt heb naar aanleiding van het gebruik van de 'doos' krijg ik regelmatig brieven van kinderen over situaties in de groep. Ik bespreek dat met hun individueel of in een groepje en laat alle betrokkenen dan uitleggen hoe ze zich voelden. Ik ga ook altijd na of ze dat van elkaar wisten.

(Zie ook: Relatie met mezelf: duidelijkheid scheppen in de eigen gevoelswereld, gevoelens en moeilijke situaties helpen verkennen en verwerken)

✓ **Inzicht geven in relatiewijzen met behulp van de Axenroos.**

- Rond de axenroos werden verschillende ateliers opgezet: informatie leren overbrengen als een leeuw door een reclameboodschap te maken op video, met een handentheater achter een lege TV-kast zijn de kinderen verborgen als een uil... Op een creatieve manier leerden ze zo de axen kennen. (Uit: Ervaren van verschillen in relatiewijzen. Atelieridee 5. EGO-Echo: Jg. 4, nr. 4)
- Ward heeft heel vaak conflicten met andere kinderen. Door in de groep met de axenroos te werken willen we hem ondersteunen om assertiever te zijn en meer inzicht te krijgen in zijn relaties met anderen. Ward merkt zelf op 'juf, vandaag was ik een wasbeer'. Via oefeningen willen we hem uitnodigen om ook eens een andere ax in te nemen.
(uit: 'Moeilijke kinderen of... kinderen die het moeilijk hebben? EGO-Echo: Jg. 1 nr. 2)
- Al na een korte introductie konden de twaalfjarigen aangeven dat ze geen 'kameel' wilden zijn. Dit gaf aanleiding tot een interessant gesprek over hoe belangrijk het is dat je soms volgt en soms ook protesteert en je eigen weg gaat. De juf vertelde ook wat het voor haar betekent als je voor een klas vol 'haviken' staat.

✓ **Er bestaan nog veel andere programma's of methodieken zoals bv. Leefsleutels met Toeka (sociale vaardigheden), Miembo (depressies voorkomen), en Als de dood voor de dood op school? (dood en rouw, verlies en verdriet). Filosoferen met kinde-**

ren of Sociocratie (leren voor een eigen mening uitkomen...). Of volledig uitgewerkte projecten rond bepaalde thema's: pest-actieplannen (Jeugd en Vrede), discriminatie of 'anders' zijn, relationele en seksuele opvoeding (Meer om het lijf), assertiviteit en weerbaarheid...

➤ **Ondersteuning bieden bij het omgaan met conflicten en problemen**

✓ **Via poppen- of rollenspelen de nadruk leggen op het effect van bepaalde manieren van functioneren in de klas en zoeken naar gedragsalternatieven**

- Jolien gaat altijd aan de kant staan als ze haar zin niet krijgt bij trefbal, ze trapt het gewoon af. Met behulp van een rollenspel worden gelijkaardige situaties nagespeeld en besproken vanuit de 5 G's (gebeurtenis – gevoel/gedachte – gedrag – gevolg). Er wordt besloten dat je moet zeggen wat je niet fijn vindt. De kinderen mogen oefenen om aan hetzelfde rollenspel een nieuw en beter einde te verzinnen.
- De kinderen zoeken verschillende situaties waarin ze boos waren en spelen ze (iets vereenvoudigd) na in een rollenspel. Daarna wordt met behulp van de kapstok 'stop – denk – doe' (of rood, oranje en groen licht) de situatie halverwege stilgelegd en worden alternatieven gezocht om beter te reageren.
- Omdat de kinderen van mijn groep de dier-symbolen van de Axenroos al goed kennen, gebruik ik het met hen vaak in conflictsituaties: hoe heb je gereageerd en hoe zou je nog anders kunnen reageren? Wat is het effect in beide situaties?

✓ **Bespreken van conflicten vanuit het oogpunt van de leerling – leren verwoorden van eigen beleving.**

- Met behulp van drie startzinnen: 'ik vind... ik voel... ik wil...' leren wij kinderen aan elkaar aangeven waar het schoentje wringt en benoemen hoe ze het graag anders zouden willen.
(uit: Pesten aanpakken op klasniveau én met de leerlingen. EGO-Echo, Jg. 5 nr. 4)
- Als er een conflict geweest is, nodig ik de kinderen uit om aan te duiden op de gevoelswaai (van het 'Huis vol Gevoelens en Axen') hoe ze zich voelen. Dit vormt het vertrekpunt om te verduidelijken wat er juist is gebeurd.

✓ **Kinderen in conflict met elkaar in contact brengen.**

- Als er een conflict is op de speelplaats laten wij de kinderen aan elkaar verwoorden wat er misliep. Als het via de juf gebeurt is het immers veel meer beschuldigend dan als ze het aan elkaar moeten zeggen.
- Omdat Mark altijd anderen bang maakt zonder dat hij het beseft, hebben we één van de kinderen hem eens laten vertellen hoe bang hij was (wou niet meer op de speelplaats). Mark schrok hiervan en ging de volgende dag het kind een hand geven om samen de speelplaats over te steken.

✓ **Leren om voor zichzelf op te komen, assertiviteit en weerbaarheid.**

- In het begin van het schooljaar werk ik rond het 'stopteken'. Met dit signaal wil ik kinderen stimuleren om aan elkaar duidelijk te maken als ze iets niet graag hebben. We verzamelen voorbeelden waarbij je het nodig hebt en oefenen het in met behulp van rollenspel. We bespreken waarom je het al of niet hebt gebruikt.
- Ik vind het heel belangrijk dat kinderen 'nee' leren zeggen. Via allerlei spelletjes en opdrachten worden ze uitgenodigd om zelf aan te geven of ze iets willen of niet. Ze krijgen van mij ook een 'nee-kaart' die ze één keer in de week mogen gebruiken. Dan mogen ze een opdracht of een huistaak weigeren. Ik vraag hen wel waarom ze hem nu juist inzetten.
- Humor is een heel sterk wapen, dat zowel positief als negatief kan gebruikt worden. Ik stimuleer humor, maar ben tegelijk zeer attent naar hoe de kinderen in mijn groep humor gebruiken. We bespreken samen wat er met jou gebeurt en hoe je kan reageren wanneer humor pijnlijk is.
- Het symbool van de schildpad wordt gebruikt om kinderen te verduidelijken wat het is om in je schild te kruipen. We verkennen situaties waarin mensen in hun schild kruipen (bv. als je zomaar uitgescholden wordt...) en bespreken wanneer het soms goed is en wanneer niet.

✓ **De groep betrekken in conflict- of pestsituaties**

- In de 'no-blame'-methode roept men kinderen uit een groep waarin gepest wordt samen. Er wordt duidelijk gezegd dat het pesten moet stoppen en dat de groep daarvoor moet zorgen.

gen. Ieder wordt verondersteld om iets te ondernemen om het pesten binnen een week te laten stoppen.

- Om een pestprobleem aan te pakken mobiliseer ik de hele groep. Uit onderzoek blijkt immers dat 80 % eigenlijk ook wil dat de situatie stopt. Ik mobiliseer de groep door hen in groepjes te laten nadenken over: hoe voelt een slachtoffer zich?, wat zijn de motieven van een dader?, waarom wordt er gepest?, waarom reageert er niemand uit de groep?, hoe kunnen we het stoppen?, hoe kunnen we het voorkomen?

(Uit: Pesten aanpakken op groepniveau én met de leerlingen. EGO-Echo, jg. 4, nr. 4)

- Concurrentie in de groep bederft de hele sfeer. We gaan daarom met de groep op zoek naar hoe we de prestatiegerichtheid een positieve wending kunnen geven: we zoeken naar een breed spectrum van uitdagingen om ons aan elkaar te meten, te vergelijken en zo nodig open te stellen voor nieuwe dingen.

✓ **Zicht krijgen op hoe je bij anderen overkomt, op wat anderen voelen, denken en willen.**

- Met behulp van een sociogram worden de kinderen uitgenodigd om aan te geven wie ze graag of minder graag hebben in de groep. In een individueel gesprek bespreek ik met de leerlingen hoe zij denken dat ze scoren en waarom. Dit leidt soms tot verrassende resultaten.
- Omdat Dave heel onzeker is, maak ik hem vaak attent op hoe blij anderen soms zijn met zijn tussenkomsten. Dit geeft hem heel wat zelfvertrouwen en ook de anderen verwoorden dat.
- Adriaan kan soms agressief uit de hoek komen, zonder dat hij dit goed beseft. In een kringgesprek laat ik een van de kinderen naspelen hoe hij doet. Ik laat de anderen verwoorden wat dat bij hen teweeg brengt. Dit is voor Adriaan heel confronterend, maar in onze groep is er voldoende veiligheid om de mindere kanten van iemand te bespreken. Ik zorg er ook voor dat het niet beschuldigend wordt, maar iedereen blijft bij het verwoorden van eigen gevoelens.

✓ **Zicht krijgen op hoe eigen gevoelens je gedrag bepalen.**

- Liesje kiest weer voor de makkelijkste opdracht. Ik zeg haar dat het een gemakkelijke opdracht is die ze kiest: "Ik denk dat jij

bang bent dat je de moeilijke nog niet gaat kunnen, is dat zo?"

- Daan reageert heel koppig en legt zijn hoofd op zijn bank. Hij wil niet meer meedoen. Ik zeg: "Ik denk dat je zo koppig reageert omdat je het gevoel hebt dat jouw mening weer niet telt. Voel je je achteruit geduwd?"
-

Contacten tussen leerlingen stimuleren **Contacten tussen een leerling en de groep stimuleren**

✓ **Contacten stimuleren door (non-verbale) spelletjes.**

- Via allerlei contactspelletjes in de turnles, bv. spiegelen per 2, duw- en trek oefeningen of samen wiegen (zie: Bewegingspedagogiek van Veronica Sherborne...) hoop ik dat Kaatje wat losser omspringt met de anderen in de groep.
- Ik speel vaak pictionary in de groep. Hiermee leren kinderen om heel het gamma van non-verbale communicatie in te zetten om een bepaalde boodschap over te brengen.

✓ **Leerlingen leren elkaar complimenten te geven.**

- Op een papieren pauwenveer mogen de kinderen schrijven welke positieve dingen ze opmerken bij de persoon van de dag
- Als ik zelf iemand een pluim geef, vraag ik aan de andere kinderen of ze weten waarom hij die krijgt. Zeker bij kinderen die er weinig krijgen is het goed dat duidelijk verwoord wordt waarom ze er één verdienen.

(Zie ook: relatie met zichzelf: ruimte geven voor de eigenheid van de leerling (positief zelfbeeld, zelfvertrouwen, zelfwaardering): situaties creëren waarin positieve mogelijkheden voor zichzelf en voor de groep benoemd worden)

✓ **Samenwerking gericht organiseren.**

- Bij echte denk- en werkopdrachten, maak ik bewust koppels van leerlingen op basis van inzet, interesse, zelfstandigheid, leerstijlen en leerdoelen (niveau). Vooral in het begin van het schooljaar is dit nodig om de betrokkenheid van iedereen te stimuleren.
- Een stillere leerling zet ik soms bewust centraal in de groep. Zo worden de kansen groter om contacten te leggen en (ook letterlijk) niet naast de groep te vallen.
- Peer-tutoring is een samenwerkingsvorm waarbij kinderen worden ingezet om anderen

te helpen met leren. Zo hielpen kinderen van het vijfde/groep 7 de kinderen van de tweede klas/groep 4 om strategisch te werk te gaan om teksten te begrijpen. De vijfdejaars werden hierop voorbereid in een aantal lessen, alles werd stap voor stap opgebouwd. Het was een hele organisatie, maar de resultaten zijn positief, zowel inhoudelijk als voor het zelfbeeld van de kinderen.

(uit: Met twee is beter dan alleen. EGO-Echo, jg. 4 nr. 1).

(zie ook: relatie met anderen: voorwaarden scheppen voor een positief leefklimaat – kansen creëren tot samenwerken, leren samenwerken)

✓ **Stimuleren van vertrouwensrelaties.**

- Vera is een kind dat wat stil en teruggetrokken is. Bij Saartje voelt ze zich echter goed. Ik weet bovendien dat zij niet zal domineren over Vera. Ik laat hen dan ook vaak samenwerken. Ook als ze mogen kiezen, kiezen ze voor elkaar.
- Op zeeklassen maken we altijd vriendschapsbandjes. Op het einde van de driedaagse mogen ze die (één of meerdere) geven aan iemand waarbij ze zich goed hebben gevoeld.
- In onze groep heeft iedereen voor twee weken een 'geheim vriendje'. Dat is iemand die je verwent, verrast, iemand waar je leuke dingen mee doet. Na een week kijken wie wat gedaan heeft en waar het echt klikte.
- Merith is nogal alleen in de groep. Er is niet echt iemand waar zij veel mee optrekt, meestal wordt ze eigenlijk gewoon vergeten omdat ze zo stil is. Ik heb daarom voor haar een 'buddy' gezocht, een klasgenootje die haar extra mee op touw neemt. Nadia is iemand die vrij attent is voor anderen. Het klikte dan ook direct tussen hen.
- Om de eerstejaars wat op te vangen, krijgen de kinderen van het vijfde en zesde leerjaar/groep 7 en 8 de taak om 'meter' of 'peter' te zijn voor deze kinderen. Ze kunnen hen wat helpen bij het kaften van de boeken, of wegwijzen maken op de speelplaats of in de eetzaal... of gewoon af en toe vragen hoe het gaat.

✓ **Netwerken stimuleren.**

- In onze groep is een kliek voetballers. Zij zien elkaar ook heel vaak buiten de school. Ook op de speelplaats klitten ze direct samen. In een project rond voetbal krijgen zij de opdracht om samen uit te zoeken wat teamspirit is, hoe belangrijk het is en hoe dat ontstaat.

- Silke woont vrij ver van de school. Daarom wordt zij naar school gebracht, terwijl de meeste anderen met de fiets komen. Hierdoor mist ze heel wat. We hebben daarom met haar ouders afgesproken om ze bij Marie af te zetten. Die heeft nog een extra fiets.
- Ieder jaar ga ik (op een woensdagnamiddag) bij elk kind thuis op bezoek, maar ik ga niet alleen. Ik neem enkele kinderen van de groep mee waarvan ik weet dat hij of zij er goed mee omkan of die uit de buurt komen. Ze spelen dan samen met zijn of haar speelgoed, terwijl ik een babbeltje doe met de ouders. Vaak zie je dat kinderen achteraf op eigen initiatief nog eens teruggaan.

✓ **Kinderen stimuleren om zelf initiatieven te nemen tot groepsactiviteiten, samenwerken.**

- Op een van de eerste pagina's van ons klasboek is een blad voorzien waarop kinderen voorstellen kunnen onder de titel 'samen doen...!' Regelmatisch vestig ik hier de aandacht op en elke veertien dagen kiezen we er eentje uit dat we dan samen uitwerken.
- Tijdens contractwerk zijn er opdrachten bij waarvoor de kinderen mogen kiezen of ze ze alleen maken of samen met iemand anders. Je ziet kinderen na een tijdje echt elkaar opzoeken om bepaalde activiteiten te doen.
-

➤ **Een leerling anders profileren in de groep.
De groep anders leren kijken naar een leerling**

✓ **Het kind op de voorgrond plaatsen.**

- Iedereen denkt heel negatief over Niels. Hij is het altijd geweest en er wordt altijd over hem geklaagd. In een kringgesprek benoem ik daarom iets dat Niels goed heeft gedaan en laat de anderen ervoor applaudiseren. Niels straalt. Na enkele keren nemen enkele andere kinderen mijn voorbeeld over en vertellen ook zij wat hij goed doet.
- De 'leerling van de week' krijgt extra privileges: hij mag kiezen welke teksten we gaan lezen of wat we gaan knutselen, de anderen dragen om de beurt zijn boekentas en in de vertelkring mag hij het gesprek leiden. Op het einde van de week blikken we terug op hoe het was om leerling van de week te zijn.
- In het 'museum van mezelf' krijgt Bart de

kans om te tonen wat zijn interesses zijn, waarmee hij bezig is, wat voor hem waardevol is. Iedereen luistert gespannen naar de uitleg bij de beker die zijn vader gewonnen had bij de motocross.

- Ik heb in mijn klas een 'werkwinkel'. In die ruimte zijn er allerlei opdrachten en spelmaterialen voor tijdens 'verloren momenten'. Het beheer van deze winkel gebeurt door 4 kinderen. Zij zorgen dat er elke 3 weken nieuw materiaal staat en stellen het nieuwe materiaal ook voor aan de groep. De anderen mogen voorstellen doen, maar zij zijn verantwoordelijk.
- In een groep zijn leerlingen een toren aan het bouwen. De meeste leerlingen zijn enthousiast aan het werk, zonder echter acht te slaan op het bijgevoegde bouwschema. Een leerling, een beetje een buitenbeentje, volgt het schema wel nauwgezet. De juf grijpt dit aan: ze wijst erop hoe goed deze leerling werkt. Dit zijn vaardigheden die ook een architect moet hebben. Zulke positieve evaluaties van de leerkracht, worden vaak door leerlingen geloofd en overgenomen. (uit: Coöperatief Leren In Multiculturele groepen (CLIM) EGO-Echo, Jg. 3 nr. 2)

✓ **Een kind uitnodigen in een andere positie (of via de axenroos is een andere ax).**

- Dave is vrij stil in de groep. Hij stottert ook makkelijk en zwijgt daarom bewust. Hij is echter wel goed in rekenen. Ik laat hem anderen dan ook vaak helpen en deze blijken dat heel goed te appreciëren.
- Mike heeft het eigenlijk wat te gemakkelijk in de groep. Soms lacht hij zelfs de anderen uit. Op de speelplaats loopt hij echter verloren. Hij kan niet voetballen en lijkt dit te mijden. Na een gesprekje spreken we af dat Bjorn, een niet zo verstandige maar wel weerbare jongen, hem gaat coachen. Nu zijn de rollen eens omgedraaid.
- Martijn werd moeilijk aanvaard in de groep, door zijn stoer gedrag en zijn agressieve houding. In een kringgesprek bleek opeens grote betrokkenheid als hij vertelde over de hobby van zijn oom: traiteur. Na de vakantie hebben we een project rond koken gedaan. Martijn maakte een metamorfose door: hij bracht veel materialen mee en verrijkte het project op een zinvolle manier. Hij voerde zijn taken goed uit en werd hierdoor beter aanvaard in de groep.

(Uit: 'de stoorzender Martijn was er niet meer' Zorgverbreding binnen projectwerk. EGO-Echo, Jg. 3 nr. 1)

✓ **Kringgesprek rond de problematiek van de leerling.**

- Martien is diabetisch. Ze moet hierdoor vaak insulinespuiten hebben, heel voorzichtig zijn met wat ze eet en veel sporten. In een dagboekje moet ze alles bijhouden wat ze doet. In een kringgesprek legt ze zelf uit wat het allemaal inhoudt. De andere kinderen worden er stil van. Ze wisten niet dat ze daarom zo kwaad wordt als ze haar uitlachen als ze altijd maar bij haar mama is.
- Ruben is altijd een zorgenkindje geweest. Hij was te vroeg geboren, heeft heel wat ziekenhuizen afgelopen en moet nu nog naar ergo en kine-therapie. Vooral op de speelplaats en in de turnles kan hij vaak niet zo goed mee. Als er weer een volgende operatie komt laat ik hem daar uitleg over geven in de groep. De anderen zijn heel attent voor hem, maar ik wil er ook voor zorgen dat dat zo blijft.
- Evelien wordt vaak gepest in onze groep. Als het op een bepaald moment escaleert en ze ziek thuisblijft, pak ik de situatie aan met een open kringgesprek over het probleem. Al heel snel blijkt dat meer dan de helft van de groep zich niet goed voelt bij de situatie. De 'pesters' horen nu dat ze eigenlijk alleen staan. Zonder hen verder te beschuldigen zoeken we wat we voor Evelien kunnen doen om haar terug in de groep op te nemen.

(zie ook: Pesten aanpakken op groepsniveau én met de leerlingen. EGO-Echo, Jg. 5 nr. 4)

- Wietse en Jelle hebben het heel moeilijk op school sinds hun oudere broer is omgekomen in een verkeersongeval. Dit uitte zich vooral in vechtpartijen, ruzies en momenten van volledig afgesloten zijn. In kringgesprekken werd gezocht hoe we de kinderen konden helpen. De groep van Jelle maakte een rouwhoekje dat hij mocht opzoeken als hij het moeilijk had. Ook de anderen mochten erheen gaan als zij dat wilden. Er werd geen misbruik van gemaakt en de woedebuien verdwenen.

(ult: Het 'Huis vol gevoelens en axen' EGO-Echo, Jg. 4 nr. 2)

✓ **Omgaan met verschillen en zoeken naar gelijkenissen.**

- Na een kringgesprek over gelijkenissen en verschillen in onze groep, gaan de kinderen actief op zoek naar hoe 'anders' alle anderen zijn, of welke gelijkenissen er zijn. Ze krijgen een hele week de tijd om zichzelf met anderen (ook buiten de groep) te vergelijken. Tenslotte maken we een heel grote collage

van de groep met ieder zijn 'eigenaardigheidjes'.

- In een atelierwerk worden via verschillende opdrachten de kinderen uitgenodigd om via schilderen, koken, dansen, verhalen typische meisjes en jongensspelen... het verschil tussen elkaar te herkennen.

(ult: Omgaan met verschillen. Atelieridee 6. EGO-Echo, Jg. 4 nr. 4)

- In onze school komen zowel kinderen van de wijk als de kinderen van het dorpscentrum. Er is een heel groot verschil tussen deze twee groepen. Op de wijk zijn er vooral meer kansarme en allochtone kinderen en wordt er bijvoorbeeld veel meer op straat gespeeld. Om de twee groepen dicht bij elkaar te brengen doen we een grote zoektocht waarbij we de beide buurten verkennen en dicht bij elkaar brengen. Ook de ouders zijn hierbij uitgenodigd. We eindigen met een groot kampvuur.
- Als Maxime vertelt dat zijn broertje uit de kleuterklas zijn naam al kan schrijven, is dit aanleiding tot een gesprek over het leren schrijven. Er wordt gelachen met de eenvoudige zinnen die je in het eerste leerjaar/groep 3 moest lezen. Lenaïc merkt op dat dat nu gemakkelijk lijkt, maar toen toch wel héél moeilijk was! De kinderen beaamen dit. Ze gaan aan de slag om zelf tekstjes voor de eersteklassers/groep 3 te schrijven met eenlettergrepige woorden voor zwakke lezertjes, een- en tweelettergrepige woorden voor de iets vlottere lezers.

(ult: Schrijven voor een schoolmakkertje. EGO-Echo, Jg. 5, nr. 2) (zie ook: Depondt, Tweelingboeken, CEGO Publishers)

-

Verhogen van de betrokkenheid in het algemeen

✓ Soepele organisatievormen organiseren of verder uitbouwen.

- In het begin van het jaar verlies ik veel tijd met het aanleren van 'zelfstandig' werk: de kinderen moeten weten hoe hun contractbrief eruit ziet, waar ze het nodige materiaal vinden, ze moeten weten wat ze moeten doen als een taak klaar is... Na een tijdje pluk ik de vruchten hiervan: iedereen kan zelf doorwerken, ik heb mijn handen vrij voor de zwakke kinderen... en de werksfeer wordt rustiger.
- Ik werk steeds meer met vormen van zelfcorrectie: doorzichtige mapjes met de juiste oplossingen op, zelfgemaakte materialen met ingebouwde correctie... Ik doe nu nog enkele steekproeven en dan weet ik bij wie ik nog een extra moet opletten.

(Doekatern: Om zelf te maken: speelleermaterialen voor zelfstandig werk, zie EGO-Echo, jg. 1, nr. 1)

- Een eerste keer projectwerk is altijd wennen voor de kinderen. Ze moeten nog heel veel gestimuleerd en ondersteund worden. Bij een derde project echter loopt dat al veel vlotter. Dan heb ik mijn handen meer vrij voor het 'echte' begeleidingswerk.
- Werken met ateliers legt de nadruk op heel wat andere activiteiten, die anders in de klas niet zo snel aan bod kunnen komen. Het voornaamste doel van bv. literatuurateliers is het leesplezier verhogen. Er wordt dan binnen taal getekend, gefantaseerd, creatief omgesprongen met taal, composities gemaakt, klankenspel gedaan...

(zie ook: 'Zwarte dingen op papier tot leven laten komen' Werkvormen voor Literatuurateliers. EGO-Echo, jg. 4 nr. 4)

✓ Aansluiten bij het ontwikkelingsniveau.

- Kathy heeft veel tijd nodig voor bepaalde sommen. Ze zet heel nauwkeurig alle stapjes om tot een oplossing te komen. Dit heeft ze echt nog nodig. Ik laat haar rustig betrokken doorwerken op eigen tempo. Als ze het eerste rijtje af heeft, mag ze naar de volgende reeks. We zullen wel zien hoever ze raakt.
- Toon krijgt aangepaste opdrachten binnen contractwerk: hij mag eenvoudigere oefeningen doen en eventueel het werkwoordschema gebruiken. Dieter daarentegen krijgt voor rekenen

juist moeilijkere oefeningen of één groot vraagstuk waarvoor veel berekeningen nodig zijn.

- Dylan houdt niet van taal en rekenen, alleen de WO-lessen kunnen er nog door! Hij kan zelf erg boeiend vertellen. De leerkracht laat hem geregeld een onderwerp voorbereiden dat hij naar voor mag brengen. Bij hoogbegaafden komt het er vooral op aan te zoeken naar 'andere inhouden' (verbredingsprogramma) en niet: meer oefeningen om de tijd op te vullen. In 'hoogbegaafden kunnen meer' vind je zulke opdrachten.

(uit: 'Help, ik ben de slimste van de klas!' EGO-Echo, jg. 3 nr. 1)

- Als Jolanda aan de reeks met het sterretje komt (moeilijkere oefeningen) weet ze dat ze de hulp van haar buur mag vragen. Die helpt haar dan met een drietal oefeningen, de rest probeert ze weer alleen verder.
- Na een korte opfrissing van de werkwijze kunnen de meesten van de groep verder met de oefeningen. Voor zes kinderen geef ik dan extra verlengde instructie: we oefenen de verschillende stappen opnieuw grondiger in.
- Om te kunnen aansluiten, moet je natuurlijk eerst het ontwikkelingsniveau weten! Dat is niet altijd evident. Daarom begin ik met problemen in kaart te brengen (foutenanalyse), te observeren hoe een kind te werk gaat (met en zonder verwoording) en door gerichte vragen inzicht te krijgen in de pijnpunten. Soms roep ik de hulp in van het CLB (Centrum voor LeerlingenBegeleiding) of laat ik een test afnemen.
- Simpelweg vereenvoudigen van het leesaanbod is voor kinderen met leesmoeilijkheden geen zinvolle oplossing. Met het lesmateriaal 'Taakgericht Remediërend Lezen' wil men echter extra kansen creëren om toch vrij moeilijke teksten te lezen en daarbij geen gemakkelijke, maar uitdagende en motiverende opdrachten uit te voeren.

(uit: 'Juf, ik stop niet meer als ik lees!' Taakgericht Remediërend Lezen in de basisschool. EGO-Echo, jg. 2, nr. 2)

✓ Inspelen op belangstelling en interesse, werkelijkheidsnabijheid.

- Loes leest niet graag! Maar als ik haar het knutselboek geef, leest ze heel nauwkeurig wat ze allemaal moet doen om weer een prachtig werkje te maken. En Koen, die leest vooral strips...
- Als je al weet dat je niet goed kunt rekenen en je krijgt dan zo een blad met allemaal rijtjes...

Hoe zou je zelf zijn? Ik laat kinderen het rekenen vooral inoefenen met spelletjes als miniloco, rumicub... of gewoon monopolie.

- Vroeger had ik de reflex om kinderen zeker voldoende te laten oefenen, zowel voor taal als rekenen. Ik gaf dan vaak nog eens meer oefeningen van hetzelfde. Erg zinvol was dit niet. Ik zoek nu naar meer zinvolle toepassingen waarbij de realiteit zoveel mogelijk wordt benaderd, zodat oefenen een levensecht karakter krijgt.
- De wateroverlast, enkele jaren geleden, gaf aanleiding tot rekenactiviteiten: inhoudsmaten verkennen, hoeveelheid mm water per m² berekenen, hoeveelheid liter water in de ondergelopen kelder van de school berekenen. Er werden ook regenmeters in elkaar geknutseld. In het natuurgebied 'De oude landen' namen de kinderen waar hoe koeien op het droge gebracht werden.

(Uit: "Het radionieuws beluisteren met kinderen. (G)een dagelijkse activiteit?" EGO-Echo, jg. 3 nr. 3)

- Voor een les taalexpressie, gebruikte ik enkele fragmenten uit de soap die ze allemaal volgen. We bespraken de wijze van communiceren in de soaps en kozen enkele typetjes uit om na te spelen.
- Tijdens de projecttentoonstelling was het boeiend om te horen en te zien hoe enthousiast de kinderen vertelden en demonstreerden. Ik stond versteld van de taalvaardigheid van sommige kinderen. De dikwijls zo 'stille' kinderen deden mij nu zelf met de mond vol tanden staan. Hun spraakwerval was voor mij het meest verbazingwekkende. Dat zou meer moeten gebeuren.

(uit: 'de stoorzender Martijn was er niet meer!' Zorgverbreding binnen projectwerk. EGO-Echo, jg. 3 nr. 1)

- Naast de school is een bouwwerf. We zien week na week het gebouw geleidelijkaam vorm krijgen en houden alles netjes bij. Als we dan tussendoor de plannen van de architect eens mogen bekijken, ontstaat er een heel project om zelf een mini-school te bouwen. Er wordt gemeten en berekend, de metser en de stuka-door verschijnen op het toneel. En aan creativiteit en verbeelding ontbreekt het ook niet!
- Projectwerk start bij mij in de groep steeds met een ronde om het onderwerp te bepalen. Aanvankelijk kwamen de kinderen met heel stereotypische onderwerpen als huisdieren, beroepen, verkeer... Alsof ze verleerd hadden om hun eigen interesse naar voren te schuiven! Na een aantal kleine projecten kwamen er meer onderwerpen vanuit hun intrinsieke motivatie: pro-

jecten over ridders of piraten, over de ruimte of de microscoop in mijn tuin, over sprookjes...

(Zie ook: relatie met mezelf: ruimte geven voor de eigenheid van de leerling: ontdekken, bewust worden van wat de leerling zelf wil...)

✓ Meer (mentale) activiteit uitlokken

- Aanvankelijk had ik heel veel pen-en-papier-opdrachten binnen mijn hoekenwerk gestopt. Nu zitten er veel meer doe-hoeken in waarbij vooral met materialen wordt gemanipuleerd. Dit wil niet zeggen dat ik allemaal experimenteermateriaal heb, maar wel al wat leg-, puzzel-, bouw- en speelmateriaal.
- Één hoek in onze klas is omgetoverd in een kledingwinkel. Er liggen allerhande kleren maar ook losse stoffen, knopen... Kinderen kunnen er zelf ontwerpen maken, broeken 2 cm inkorten, combinaties op een modepop uitproberen... En natuurlijk kopen en verkopen. Volgende maand maken we een tuincentrum.

(zie ook: doekatern: hoekenwerk verrijken via klaswinkels, EGO-Echo, jg. 5, nr. 2)

- In het begin was contractwerk voor mij een verzameling van werkblaadjes. Mijn aandacht ging toen vooral naar de organisatie. Maar nu zoek ik steeds verder hoe ik de opdrachten of taken kan verrijken: spelletjes om te tellen, kruiswoordraadsels, briefjes schrijven naar elkaar of gedichtjes maken, een experimenteerhoek rond vliegen (zie: doekatern Vlieg er eens uit. EGO-Echo, jg. 5 nr. 1) of een ontdektafel rond de herfst (zie: doekatern: Oktober, een ROT-maand. EGO-Echo, jg. 4 nr. 1) (Zie ook: doekatern: 'Ontdekdozen in de klas' EGO-Echo, jg. 3 nr. 3)... Afwisseling is de boodschap!
- Soorten driehoeken, dat zegt 8-jarigen niet zo veel. Maar als ik ze dan met een geometer in heel de school op zoek laat gaan, of stoepkrijt geef om de speelplaats in te kleuren... Spontaan komen er steeds nieuwe voorstellen om driehoeken te zoeken en te vergelijken.
- Kinderen echt laten nadenken is toch niet zo eenvoudig als ik dacht. Bij een videoband die in mijn klas was opgenomen, merkte ik dat ik te vaak 'weet'-vragen stel. Ik heb één juist antwoord in mijn hoofd en wie 'weet' het?
- Als een kind iets meebrengt naar de klas, kan je daar meer mee dan gewoon erover laten vertellen. Het geboeid zijn van de leerlingen door een wandelende tak, kan je als uitgangspunt nemen om kinderen aan het werk te zetten en hun exploratiedrang aan te boren. Ieder krijgt de kans om vanuit zijn

eigen leerstijl (doeners, denkers, waarnemers en toepassers) in keuzegroepen aan de slag te gaan. (uit: *Leren met 'stijl'*: EGO-Echo, Jg. 2 nr. 1)

- Op de vraag 'waar zit er bloed in je lichaam?' kregen de kinderen een getekend figuurtje. 'Teken hoe en waar er bloed in je lichaam stroomt'. Zo kreeg ik zicht op de beeldvorming van kinderen hierover, hun referentiekader. De meesten tekenden een wirwar van lijnen. Sommigen tekenden een hart (op verschillende plaatsen in het lichaam), anderen niet. Een leerling overtrekt enkel de omtrek van het lichaam (bloed zit in de huid), een ander geen bloed in het hoofd. Eén kind tekende ook pijltjes om de richting aan te geven. Deze beelden worden met elkaar geconfronteerd en aangevuld.

(uit: *Waarom droogt bloed niet op in ons lichaam?* EGO-Echo, Jg. 1, nr. 1)

- Open opdrachten scoren in mijn groep het hoogst. Het zijn open probleemstellingen die ze krijgen waarbij ze zelf moeten gaan zoeken naar oplossingen. Vorige keer moesten ze de waterbak op wielen uit de kleuterklas repareren. Ze moesten dan zelf nadenken hoe ze dat gingen aanpakken, berekenden hoeveel geld ze nodig hadden... Ze hebben er daarna een heel mooie vijver van gemaakt om de kleuters in te laten spelen.
- Naar aanleiding van de week van de zwakke weggebruiker, ontstonden bij de kinderen ideeën om de week af te sluiten met enkele workshops: een fietsband plakken, auto's wassen, een fietsbehendigheidsparcours, een fietscontrolekaart en herstellingen uitvoeren, de eigen fiets poetsen. Een fietsenmaker op rust was bereid om ons te helpen. Dat is eens wat anders dan knip- en plakactiviteiten.

(uit: *Actie in ateliers!* EGO-Echo, Jg. 4, nr. 4)

✓ **Meer initiatief mogelijk maken**

- Aanvankelijk had ik mijn hoekenwerk strak gestuurd via een doorschuifstelsel. Ik bepaalde welke kinderen samen in een hoek startten, wanneer er werd doorgeschoven, ... Nu laat ik de kinderen veel zelfstandiger hun eigen traject doorheen de hoeken bepalen. Ze kiezen zelf in welke hoek ze starten en in welke volgorde ze de hoeken doorlopen. Het is eigenaardig, maar dat doen ze veel liever.
- Maaïke werkt vaak heel slordig en onnauwkeurig. Hierdoor verliest ze vaak veel punten op kleine werkjes. Nochtans kan ze het wel aan als ze goed oefent. Voor contractwerk bespreek ik nu met haar welke extra taakjes

voor haar alleen opgenomen worden. We bekijken 's vrijdags samen al het werk van de afgelopen week. Ze bepaalt zelf wat ze nog eens opnieuw wil inoefenen. Meestal begint ze er 's maandags dan al direct aan, met succes.

- Een boekbespreking maken staat ieder jaar 2 keer op mijn programma. Sommige kinderen doen dit niet zo graag, maar als ik hen zelf laat kiezen hoe ze het boek gaan presenteren komt er direct openheid. Sommige maken een collage, anderen een reclamespot om het boek te promoten... Met wat ruimte voor eigen creatieve invulling, zijn heel wat kinderen ervoor gewonnen.
- Aan de hand van creatieve schrijf- en spreekopdrachten (zie: *Doekatern: letters, woorden, zinnen, verhalen*. EGO-Echo, Jg. 1, nr. 3) wordt taal een vak waarin je een eigen inbreng kunt doen. Taalplezier krijgt zo een kans.
- Spelling is een doorn in het oog van Vicky. Ze krijgt geen greep op al die regeltjes van verkleinwoorden, meervouden, weglatingstekens... en zeker die werkwoorden. We spreken af dat ze zelf moet zorgen voor plezierige teksten en dat we dan samen kiezen waar we ons eerst op concentreren. Morgen moet ze de meervouden onderzoeken in enkele liedjes van K3. Daarna maakt ze er een invuloefening van met de cassette recorder als ondersteuning en corrector.
- Geschiedenisles is meer dan feltenkennis. Een werkgroepje rond 'slaven' had bijvoorbeeld een toneel-inleefoefening gemaakt rond de verkoop van slaven. Enkele willekeurige groepsleden werden opgepakt en verkocht. Het groepje van de fabrieksarbeiders selecteerde een stukje uit de film 'Daens'. In de nabespreking vroeg ik de kinderen vooral naar hun mening over waarom zulke situaties ontstaan.

✓ **Werken aan sfeer en relatie**

- Tijdens sommige activiteiten (bv. verbeteren van een dictee...) zet ik een muziekje op in de klas. Het stoort de kinderen niet, integendeel je krijgt een rustige werksfeer.
- Wij dansen regelmatig in de klas. Gewoon een muziekje opzetten en vrij dansen. Soms zoeken we er ook gebaren bij. Hierdoor kunnen ze echt ontspannen na een moeilijke toets of een ruzie.
- Zingen is meer dan gewoon wat noten op een rij: het is een ademhalingsoefening die spanning ontlaadt (zeker als je ze leert juist

te ademen), een groepsgebeuren dat klanken samenbrengt (zeker bij canons of meerstemmige liederen), een sfeerschepper en een medium om te leren gewoonweg genieten van iets (en daarnaast ook nog zeer wiskundig...).

- Ik kan een ommezwaai merken in het gedrag van Louis. Hij begint zelf te lezen en mee te werken aan de activiteiten. Dat komt o.a. door het leesrijke klimaat: er is een voelbare aangename rust in de groep, iedereen mag een plekje uitzoeken om alleen en stil te lezen, iedereen is aan het lezen (ook de juf!), elke leerling mag op zijn eigen tempo lezen en niet allemaal evenveel. Dat geeft Louis een veilig gevoel. Hij heeft ook zekerheid dat hij fouten mag maken.

(uit: Juf, ik stop niet meer als ik lees! Taakgericht Remedierend Lezen in de basisschool. EGO-Echo, Jg. 2, nr. 2)

- Ik ben altijd op zoek naar goede verhalen om voor te lezen in de klas op het einde van de dag. We leven samen mee met de personages, de intriges, het noodlot dat toeslaat... En morgen lezen we verder.
- In de zithoek hangt een aanwezigheidsbord. Geen gewone lijst met namen of symbolen, nee: ieder heeft er een 'dierbaar voorwerpje' hangen waarmee we iedereen 's morgens persoonlijk welkom heten en 's avonds uitwiltven... Het 'aanwezig zijn' is meer dan een lieflijk iets.

(Zie ook: relatie met anderen: voorwaarden scheppen voor een positief leefklimaat).

➡ Werken aan zelfsturing

✓ Hulpmiddelen aanbieden om keuzes te maken.

- Op het einde van de week evalueren we samen in de kring hoe het contractwerk deze week is gelopen. Welke dingen koos je om eerst te maken? Waarom hield je die oefening tot het laatste?
- Als de kinderen niet kunnen kiezen, maak ik samen met hen een balans van pro's en contra's bij elke mogelijkheid. We gaan na welke argumenten volgens hun gevoel het meest doorwegen.
- Ik stimuleer de kinderen om verschillende wegen te zoeken om tot een oplossing te komen voor een bepaalde oefening. Als ze ze allemaal hebben uitgetoetst, bekijken we samen welke voor hen de beste was en waarom.
- Sommige kinderen lopen bij hoekenwerk ver-

loren omdat ze te weinig overzicht hebben op de keuzemogelijkheden. Via een keuzebord en pictogrammen leer ik hen om bewuster te kiezen.

- Voor een paar kinderen beperk ik het aantal keuzemogelijkheden. Later op het jaar breid ik het dan geleidelijk uit.
- Om te kunnen kiezen moeten er ook keuzemogelijkheden zijn. Ik probeer dan ook afwisseling te brengen in deze mogelijkheden: welke dingen willen jullie doen? Hoe willen jullie dit of dat doen? Wanneer en waar? Jullie mogen ook zelf keuzemogelijkheden aanbrengen.

✓ Kinderen ondersteunen om te kiezen wat ze ZELF willen.

- Om te kiezen welk werkje ze gaan knutselen, verdeel ik de groep willekeurige in duo's en laat hen dan per twee samen een keuze maken. Zo wil ik voorkomen dat sommige kinderen gewoon hun vast vriendje volgen in zijn keuze.
- Wat jullie ook kiezen, ik volg het zoveel mogelijk. Ik vind het immers belangrijk dat kinderen niet kiezen wat (ze denken dat) ik zelf als leerkracht wil. Ik verwoord dit ook naar de kinderen en wil zo de nodige veiligheid creëren dat ieder voor zichzelf kan kiezen.
- Ik merk dat jij veel tijd nodig hebt om te kiezen. Ik geef dan ook vaak op voorhand al aan waartussen je straks weer mag kiezen.
- Voor sommige kinderen splits ik de keuze op in stapjes: ga je eerst een moetje doen of eerst een magje? Welk magje wil je dan eerst doen? (Zie ook 1. 'band met mezelf' – eigenheid van de leerling: ontdekken wat de leerling zelf wil)

✓ Ondersteunen bij moeilijkheden om aan het werk gaan (motivatie)

- Niet willen is niet altijd een teken van kwade wil. Soms merk ik dat je niet kan beginnen en extra uitleg (verlengde instructie) nodig hebt. Of soms moet ik de opdracht gewoon meer structureren (meer gesloten opdrachten i.p.v. open).
- Waar loop je op vast? Vind je het lastig, vervelend...(beleving van de taak)? Wat zou een oplossing zijn? Zeg maar wat je nodig hebt 'opdat het wel zou lukken'.
- Voor ik de opdracht geef 'om er eens aan te beginnen', vraag ik eerst 'of je het ziet zitten'. Ik merk immers dat je onzeker en faalangstig bent en daarom niet begint en eerst bij anderen zit rond te kijken: je bent bang

om het fout te doen. 'Als het jou helpt kom ik naast je staan om de toets te maken'.

- Je mag in een prikkelarm hoekje gaan zitten, als Jij denkt dat je daar beter kan doorwerken. Dan word je niet zo snel afgeleid.
- Soms moet ik eerlijk toegeven dat het niet zo een toffe opdracht is. Ik ga dan zelf op zoek hoe ik de 'functionaliteit' van de opdracht kan vergroten of aansluiting kan vinden bij de interesses van de kinderen (bv. schaal berekenen om modelbouw te doen van vliegtuigen of misschien van een heel dorp...). Soms doen de kinderen ook zelf voorstellen als ik dit aan hen vraag.
- Als de kinderen echt niet gemotiveerd zijn voor een taak, helpt het soms als ik er een perspectief aan vastknoop: hoe lang werken we er nog aan? Wat komt er daarna? Wat gaan we er verder (iets plezants) mee doen?
- Door ook bij vaste opdrachten ruimte te zoeken voor initiatieven van de kinderen ebt veel weerstand weg. Ik nodig ze bv. uit om zelf een opdracht/oefening te verzinnen om te tafels in te oefenen.
- Soms raken de kinderen gewoon niet van start omdat ze het geheel niet aankunnen. Een startscenario is dan welkom. Bv. Zullen we er één toffe taak uitkiezen om mee te beginnen?
- Dieter zegt altijd dat hij het niet kan. In plaats van hem toch te willen overtuigen, stel ik hem de vraag: 'op welke manier zal het wel lukken?' Of 'wat kan je wel?' Dit werkt!

✓ **Werken aan het doorzettingsvermogen van kinderen**

- Bij contractwerk zorg ik ervoor dat de 'moetjes' duidelijk en niet te uitgebreid zijn zodat je het gevoel hebt 'dat gaat vlot, dat kan ik'. In de magjes steken dan de uitdagingen... Ook voor zwakke leerlingen is het zeker belangrijk om nog voldoende magjes de kans te geven. Zij hebben immers ook recht om te mogen kiezen!
- Voor sommige (zwakkere) kinderen zijn er bij contractwerk 'opdrachten voor mij alleen'. Ik betrek hen bij het bepalen van wat ze nog eens opnieuw willen inoefenen via het contract van de volgende week. Om door te zetten moet je je immers bewust zijn van wat je eigenlijk wilt!
- Voor wat hoort wat. Dit is geen vervelende opmerking, maar een uitdaging die plezier kan scheppen om ook iets te bekomen. We kunnen bv. een Franstalig liedje bespreken in

de les als jullie zelf de tekst opzoeken op internet en de vertaling opzoeken in het woordenboek.

- Om door te zetten is het belangrijk dat je kan vertrekken van succeservaringen. Ik start met opdrachten die weinig inzet vragen en breid dat geleidelijk uit naar steeds meer inspanning voor er resultaat te zien is.
- In een informeel gesprekje suggereer ik dat we wel eens iets kunnen doen met jouw talenten: een project of zo. Ik laat het echter aan jou om het voorstel zelf te doen op moment dat we de projecten kiezen.

✓ **Helpen om richting te bepalen, doelen (van een opdracht) helder te stellen.**

- Om duidelijk te weten wat de opdracht is speel ik vaak 'fluisterspelletjes'. Bv. ik fluister de opdracht aan enkele kinderen en zij moeten het in hun groepje doorzeggen of eventueel zelfs uittekenen. Ik ben benieuwd of iedereen het goed heeft begrepen...
- Als ik denk dat je het niet goed begrepen hebt, vraag ik je tussendoor nog eens om de opdracht te papegaaien of een voorbeeld te geven.
- Ik gebruik pictogrammen om aan te geven welke soort opdracht het is. Ze mogen dan eerst dat pictogram kleuren om aan te geven dat ze die opdracht gaan maken. Dit dient om de kinderen goed te oriënteren alvorens ze aan een opdracht beginnen.
- Als je de eerste oefening van een nieuwe reeks hebt gemaakt, laat je het even aan mij zien. Zo bouw ik een buffer in alvorens je impulsief begint aan een opdracht. We bespreken dan samen de vraag 'wat moet ik doen?' (1ste beertje van Meichenbaum).
- Na de instructie maak je eerst een oefening samen met je buur (om te checken of je de opzet goed hebt begrepen). Daarna kan je zelfstandig verder.
- 'Jij zet bij open opdrachten heel veel doelen voor jezelf, maar het zijn er wat veel. Ga je ze wel allemaal kunnen waarmaken?'. Vaak ben je met deze feedback alleen al geholpen, maar soms moeten we achteraf toch terugblikken om te zien waar je niet realistisch was.

✓ **Ondersteunen bij het bedenken en uitvoeren van een scenario**

- In de planningskring zoeken we samen naar wegen om het contractwerk binnen de afgebakende tijd af te werken. We zoeken ook bv.

hoe je best een kruiswoordraadsel oplost... Zo leren kinderen om niet te impulsief van start te gaan.

- Voor sommige kinderen moet je constant erbij zitten om te zeggen welke stap ze nu moeten zetten (bv. bij rekenen 'de brug maken'). We gieten het dan samen in een stappenplan waarmee ze daarna zoveel mogelijk zelfstandig aan de slag kunnen gaan (cfr. heuristieken en algoritmes).
 - Je moet drie dingen doen: eerst, dan en dan... Bij elke oefening zet ik drie hokjes waar je een kruisje in kan zetten als je een stapje gezet hebt. Zo krijg je visuele ondersteuning bij het uitvoeren van de stappen.
 - Bij kinderen die gissend te werk gaan, probeer ik zelf model te zijn of vraag ik een buur om samen de oefeningen te maken (partnerwerk – coöperatieve werkvormen). We verwoorden goed wat we allemaal doen om tot een oplossing te komen.
 - Soms maak ik een stappenplan opzettelijk niet te gedetailleerd of stimuleer ik hen om ook eens stappen over te slaan. Op deze manier worden ze niet te afhankelijk van deze extra sturing, en doe ik toch nog een beroep op hun 'zelf'-sturing.
 - In de evaluatiekring worden de werkplannen of stappenplannen die kinderen spontaan gebruiken uitgewisseld. Ze worden uitgetekend in de vorm van een 'stripverhaal'. Het tweede beertje van Meichenbaum (hoe pak ik het aan, ik maak een plan) wordt zo 'gevoed'. Als kinderen in het volgende werkmoment hierop vastlopen, laat ik ze bij dit beertje gaan terugzoeken naar oplossingen.
 - In een nabespreking benadruk ik het zoeken naar andere creatieve wegen om tot oplossingen te komen. Het al of niet juiste antwoord is dan minder belangrijk.
 - In de nabespreking gaat er ook aandacht naar de hoeveelheid 'stapjes' die je nodig hebt om een opdracht uit te voeren. We denken samen na over het belang van regels en afspraken en over het soms alles té veel in stapjes vastleggen.
- ✓ **Stimuleren afstand te nemen en bij te sturen: fouten opmerken, hulp vragen...**
- Ik kijk mijn werk na en wat vind ik ervan? (4de beertje van Meichenbaum). De kinderen mogen zichzelf punten geven en mogen aangeven of ze het leuk vonden.
 - Via correctiesleutels (als de negenproef, ja-nee vraag om een doewoord te vinden, checklist bij stellen (hoofdletters, leestekens, dt-fouten...), mapjes met juiste antwoorden...) kunnen de kinderen hun eigen taken verbeteren. Zo krijgen ze de criteria mee die bepalen wanneer iets goed of niet goed is.
 - Hoe denk jij dat het is? Hoe heb je het gedaan? Met deze vragen wil ik je bewustmaken van je eigen criteria: waar leg jij de lat? Wanneer ben je tevreden?
 - Ik deel vraagmuntjes uit aan kinderen die te weinig hulp vragen. Zo wil ik hen meer probleemgevoelig maken en tegelijk stimuleren om vragen te stellen. In de evaluatiekring bespreken we samen waarvoor de vraagmuntjes zijn gebruikt.
 - Het hoeft niet allemaal 10 op 10 te zijn! We spreken af hoeveel fouten je mag maken. Als het er meer zijn, moet je een vraag formuleren aan de leerkracht over wat je nog moeilijk vindt.
 - Ben je nog wel zinvol bezig? Ben je nog wel naar je doel aan het werken? Via deze tussentijdse feedback/ vragen wil ik dat je tijdig afstand neemt en je je steeds bewust bent waar je mee bezig bent.
 - Met behulp van een tijdsbalk geef ik aan hoe lang de kinderen nog kunnen werken aan hun contract. Iedere keer als ik een stukje bij inkleur is er een tijdsblok om.
 - Je krijgt van mij een keukenwekker om je werktijd voor een opdracht in het oog te houden. Op voorhand schatten we in hoelang je nodig gaat hebben. Achteraf duid je aan hoe lang het werkelijk heeft geduurd.
 - Ik overleg welke hulpbronnen je kan gebruiken als je vastloopt met een opdracht (bv. woordenboek, logico-blokken, telraam, werkwoordschema...). Ik geef deze materialen een duidelijke plaats in de klas en we doen samen enkele oefeningen om ermee vertrouwd te raken.
 - Als je hulp nodig hebt kan je het vragen door de rode koker op de tafel te zetten of je naam op het bord te schrijven. Aan de instructietafel wordt op bepaalde momenten extra toelichting gegeven over bepaalde problemen.
 - In een evaluatiegesprek verkennen we wie hulp kan bieden: tutorsystemen als vaste buddy's, mentoren... of vrijwillige helpers? We bespreken ook welke hulpprocedures er zijn (bv. stappenplan samen overlopen...) opdat de kinderen elkaar niet gewoon de antwoorden zouden voorzeggen.

✓ **Voorwaarden creëren voor zelfcorrectie, zelfbeoordeling, zelfkennis, kritisch kijken**

- Als de kinderen zich onveilig voelen in de groep durven ze geen fouten toe te geven. Daarom begin ik met toe te geven dat iedereen fouten kan maken, ook de juf of de meester. Enkel door fouten te maken kan je leren en bijsturen!
- Door in de evaluatiekring openlijk te bespreken welke fouten er gemaakt worden, wordt het aanvaard als iets dat er bij hoort. Ik ben er heel attent op dat niemand wordt uitgelachen en niemand zich 'gepakt' voelt.
- Je beslist zelf of je fouten die je maakt bespreekbaar stelt in de grote groep. Als je je niet op je gemak voelt (laag zelfwaardergevoel), hoeft dat niet. Het negatief in de kijker komen te staan weegt dan veel te zwaar. Ik neem het dan met jou persoonlijk op en bespreek ook dat ik je niet zal forceren.
- Als het allemaal je petje te boven gaat, is het heel moeilijk om je nog veilig te voelen. Ik zorg er dan ook voor dat het contract, de afspraken, de taken en de procedures aangepast zijn aan wat voor jou haalbaar is.
- Bij sommige kinderen ontbreekt de zelfkennis om het eigen werk en de werkhouding kritisch te beoordelen. Ik vraag naar jouw beleving van de taak en plaats daarnaast de beschrijving van hoe IK je zie werken (spiegelen).
- Bij het maken van de zelfcorrectie bied ik je extra ondersteuning omdat ik merk dat je niet voldoende nauwkeurig te werk gaat, voldoende kritisch bent. Toch blijft het belangrijk dat jij de zelfcorrectie maakt! Jij blijft verantwoordelijk voor het eindresultaat.
- Door het inperken van opdrachten (bv. alleen de eerste lijn) nodig ik je uit om gericht te werken en ook kritischer na te kijken. Daarna bepalen we of de rest van de oefening ook nog moet gemaakt worden.
- We reflecteren samen op wat wel of niet tot succes heeft geleid. Welke taken zijn te moeilijk en wie kan je ermee helpen? Ik blijf de verantwoordelijkheid in jouw handen leggen om hulp te vragen.

➡ **Ruimte bieden voor ondersteuning bij leerproblemen**

✓ **Uitbouwen van zorgverbreding: preventie en remediëring**

- Preventie is bij ons de sleutel geweest tot

verandering. Het uitbouwen van de soepele organisatievormen, ons richten op de betrokkenheidsbepalende factoren en eigen leerkrachtstijl.... Het creëerde een waaier aan mogelijkheden om meer aandacht te geven aan de verschillende hulpvragen van de kinderen in de groep.

- Door te werken met groepsdoorbrekende niveaugroepen krijgen sommige zwakkere kinderen in de tweede klas/groep 4 de kans om op hun niveau te lezen. De knappere lezers van het eerste anderzijds worden door moeilijkere teksten uitgedaagd.
- Extra hulp voor zwakkere leerlingen was vroeger heel stigmatiserend georganiseerd: wie naar de taakklas moest, was niet zo slim. Nu is er differentiatie in de groep naar niveau, maar ook naar interesse, via hoekenwerk, contractwerk, projectwerk, groepswork.... Iedereen heeft wel eens iets 'speciaals'. Ook de leeftijddoorbrekende groepen (voor lezen) zijn soms zelfs heterogeen.
- Het Procesgerichte Kindvolgsysteem van F. Laevers is voor mij een ondersteuning en een rode draad om met de verschillende problemen van kinderen die op je afkomen en daarnaast de vernieuwingen in het onderwijs, om te gaan. Zo kan ik de kwaliteit van mijn werk blijven opvolgen op een haalbare en eenvoudige manier. Ik heb het gevoel dat ik hiermee de essentie niet uit het oog verlies: hoe is het met hun welbevinden en zijn ze nog betrokken?
- Je moet het als leerkracht ook niet allemaal alleen doen. Samenwerken met de remedial teacher, leerkracht 'gelijke onderwijskansen', zorgcoördinator, is belangrijk om die preventieve kant uit te bouwen en tegelijk extra hulpvragen van kinderen met problemen op te vangen.

✓ **Onderkennen van leerproblemen en lage competentie.**

- Het lezen verliep heel moeizaam bij Henk. Ik zat altijd maar op Henk's kap om nog wat meer te oefenen... tot ik van zijn moeder hoorde dat hij thuis niet meer wilde lezen. Toen bleek dat hij dyslexie had viel er een zware last van onze schouders: we kregen meer ademruimte en tijd om rustig te oefenen. Het leek alsof het nu allemaal niet meer zo 'moest' lukken... Extra hulp werd ingeroepen.
- Ik vond de werkhouding van Annelies niet zo goed: ze haakt veel te snel af en moet veel meer oefenen, dan kan ze het wel! Op het einde van het jaar moet ik toegeven dat ze

het eigenlijk echt niet kon. Dat inzicht kwam veel te laat!

- Heel vaak tonen de eerste problemen zich via het welbevinden: schoolmoeheid, faalangst of zelfs pestproblemen (als pester of slachtoffer). Hierachter blijken echter vaak problemen met competentie (een van) de oorzaken te zijn: te veel frustraties en faalervaringen, vervelende opmerkingen (die als grap waren bedoeld) en 'pijnlijke' situaties in de klas (bv. tafels opzeggen) omdat het kind voelt dat hij het niet kan...

✓ **Samenwerken met CLB en gespecialiseerde diensten:**

- Révalidatiecentra en scholen Buitengewoon Onderwijs
- Logopedie, ergotherapie, kinesisten, psychologen, orthopedagogen
- Tijdens een trimesteriele vergadering wordt informatie uitgewisseld over de prestaties en

het functioneren van Matthias. Zo stemmen we onze verwachtingen naar hem op elkaar af: dit zijn vaardigheden die hij moet kunnen, aan deze gaan we werken, en deze soort oefeningen laten we voorlopig liggen.

- In een heen-en-weer' boekje houden we bij welke rekenvaardigheden ingeoeft worden in de klas en welke bij de naschoolse ondersteuning. We geven ook duidelijk aan op welke manier we eraan werken zodat we niet naast elkaar met verschillende methodes bezig zijn.
- Roby is in begeleiding bij Kaat Timmermans voor NLD (Niet gespecificeerde leerstoornis). Ze heeft ons uitgelegd wat dit juist betekent, bij welke soort taken of situaties hij het moeilijk heeft en wat dit voor Roby zelf betekent. Dit helpt ons om zijn gevoelens te begrijpen en onze verwachtingen naar hem aan te passen.
-

5. De relatie met de school

➤ **Werken aan een positief leefklimaat in de school**

✓ **Zicht krijgen op de beleving van de kinderen op school.**

- Het CEGO heeft een bevragsingsinstrument ontwikkeld vanuit het welbevinden en de betrokkenheid van de kinderen in de klas en de school, op de verschillende momenten van de schooldag. Hieruit bleek o.a. dat de ochtendspeeltijd niet zo goed in de smaak viel. Vooral in de winter is het 's morgens vaak erg koud op de speelplaats. Dit was aanleiding tot het openen van de bibliotheek, waarin ook wat gezelschapsspelletjes werden gelegd.
- Wij doen functioneringsgesprekken met de kinderen. Hierin bespreken we hoe de kinderen hun eigen functioneren op de school en in de klas ervaren. Op een personeelsvergadering worden deze gegevens samen gelegd en gezocht naar oplossingen.
- Ik ben de 'knuffeljuf' in onze school. Dit betekent dat ik speciaal tijd kan vrijmaken om voor individuele kinderen ondersteuning te bieden als ze het in de klas niet kunnen vinden. Soms spring ik in voor conflicten, bv. peestsituaties tussen kinderen van verschillen-

de klassen. Een andere keer ben ik vooral een luisterend oor voor kinderen die het extra moeilijk hebben of vang ik een kind tijdens een kritiek moment op, bv. bij een agressieve bui kan hij bij mij uitzakken. Belangrijk is wel dat ik niet los van (of in de plaats van) de klasleerkracht handel. Samen met het kind spreek ik af wat wordt doorgezegd.

- We hebben de kinderen op verschillende manieren bevraagd over hun beleving op de speelplaats, alvorens we aan de herinrichting begonnen zijn: welk spel doe je graag en kan dat op de speelplaats? Verveel je je wel eens tijdens de speeltijd en hoe komt dat dan? Maak een tekening over de leuke- minder leuke dingen tijdens de speeltijd.

(zie ook: 'Als je 't mij vraagt...' Over kinderpactatie bij schoolspeelplaatsprojecten. EGO-Echo, Jg. 3, nr. 4)

✓ **Aantrekkelijk en praktisch inrichten van de school en zijn omgeving**

- We hebben samen met de kinderen (en enkele ouders) de speelplaats een opknappbeurt gegeven: er is een muurschildering gemaakt, het voetbalveld is beter afgebakend, op het asfalt is er ruimte waar kinderen met krijt op de grond kunnen schrijven, en er is een zandhoekje waar knikkerbanen kunnen gemaakt worden. Achteraan is tenslotte een

tuintje aangelegd met kruiden en groenten met daarbij een rustig keuvelhoekje. Het is er nu veel plezieriger vertoeven en ieder vindt er plaats voor zijn spel.

- De grote actie tegen rondzwervend vuil werd door de vierdeklassers omgezet in het maken van originele en mooie vuilbakken voor op de speelplaats. De PMD-bak werd bijvoorbeeld een heel grote drinkbus, papier en karton een reuzeboek met een mond.
- De gangen waren altijd vuil en rommelig. Boekentassen slingerden rond, jassen lagen op de grond, de muren waren vuil. Samen met de kinderen zijn er boekentasrekken gemaakt, is de muur kleurrijk geverfd, met prikborden tegenover elke klasdeur en zijn er nieuwe kapstokken aangekocht. De directeur had bij de heropening als cadeau voor de kinderen een reuzegrote deurmat in de vorm van een olifant.

✓ **Meer greep helpen krijgen op het schoolleven door structuur aan te brengen.**

- Ieder jaar wordt in september heel wat tijd geïnvesteerd in het onthaal van de leerlingen van het eerste leerjaar/groep 3 (vooral voor die kinderen die van de wijkafdeling komen) en van nieuwe leerlingen: er zijn wegwijzers aangebracht op de voornaamste kruispunten, de oudste leerlingen worden ingeschakeld om een 'ludieke' rondleiding te organiseren (bv. een spel met als spelbord het grondplan van de school) en in de klas komt een jaarkalender met de belangrijkste gebeurtenissen doorheen het schooljaar en een weekkalender met de grote lijnen uit het lessenrooster.
- Wij hebben geen schoolreglement, maar een samenlevingscode. Het is een geheel van regels dat door de leerkrachten in samenspraak is opgesteld vanuit de houding van verbondenheid. Dit betekent dat het niet gericht is op geboden (of meestal verboden) 'van boven af', maar op het mogelijk maken van een samenleven op school dat aangenaam is (positief leefklimaat) en voor iedereen goed verloopt. Bij de wijze waarop we hiermee werken willen we dan ook vooral dat kinderen voeling krijgen met het 'waarom' van een bepaalde regel.

✓ **Stilstaan bij de organisatie van de school.**

- Het begin van het schooljaar is een belangrijk moment. Daarom organiseerden we dit jaar een speciaal welkom: er klonk muziek op de

speelplaats, de nieuwkomertjes worden in het zonnetje gezet en de oudsten krijgen de taak van peter en meter toebedeeld. In de voormiddag mogen alle kinderen hun verwachtingen voor het jaar op een creatieve manier vormgeven, in de namiddag wordt het aan de anderen en aan de ouders gepresenteerd. We eindigen met een ballonwedstrijd. De trein is vertrokken...

(ult: Een nieuw schooljaar: welkom aan iedereen. EGO-Echo, jg. 5, nr. 3)

- Als we uitstappen organiseren, is het belangrijk dat met iedereen rekening gehouden wordt, bv. ook kinderen uit gezinnen met financiële problemen moeten meekunnen en ook Daan die geen cola mag drinken mag zich niet uitgesloten voelen.
- De refter is in vele scholen een plaats waar het welbevinden heel sterk zakt. Hier moet dringend werk gemaakt worden van een tofere sfeer en een rustiger verloop!
- Het ophalen van drinkgeld wordt bij ons niet meer klassikaal geregeld. Kinderen uit kansarme gezinnen moesten dan voor heel de groep zeggen dat ze geen geld bij hadden. Ook het uitdelen van de tijdschriften en de vakantieboeken gebeurt tussendoor, meer individueel.
- De organisatie van de diploma-uitreiking is bij ons grondig overdacht: het doel is vooral samen vieren van de periode op de basisschool, en dus niet iets van punten of cijfers... Hoewel het officieel uitdelen van de diploma's natuurlijk een belangrijk moment blijft, zijn er nu ook andere activiteiten zoals bv. het ophalen van grappige herinneringen of het bekijken van klasfoto's van de afgelopen zes jaren.

✓ **Open communicatie en leerling-participatie organiseren.**

- Heel wat kinderen waren reeds geabonneerd bij het Wereldnatuurfonds of een andere natuurorganisatie. Dit was de aanleiding om ook op school een groepje op te richten over een 'natuurvriendelijke school'. Ze doen regelmatig voorstellen en organiseren werkmomenten om het ook uit te voeren. Zo zijn er al heel wat ideeën verzameld, bv. het bos naast de school opruimen, de voederplanken voor de vogels maken in de winter, bomen planten voor de school, een wilde kruidentuin aanleggen aan de deur van meester Luk, een hokje timmeren voor enkele kleine huisdieren aan de speelweide (konijnen, cavia's,

kippen...). Ze hebben er ons bijvoorbeeld ook op gewezen hoe we voor minder afval kunnen zorgen en dat we meer gebruik moeten maken van recyclagepapier voor toetsen e.d.

- Iedere eerste dinsdag van de maand is het praatlunch bij de directeur. Van elke groep is er iemand aanwezig. Het is een vrij losse babbel, waarin de directeur polst naar wat er misliep en wat er fijn was de afgelopen weken. Allerlei gekke fratsen of kleine bekommernissen komen ter sprake. De directeur luistert vooral.

(ult: 'Omdat kinderen er anders tegenaan kijken.'

Leerlingenparticipatie in de basisschool. EGO-Echo, jg. 5 nr. 4)

- Van elke groep zit er een afgevaardigde in de leerlingenraad. Hij of zij brengt de belangrijkste zorgpunten op de agenda. Deze worden besproken, informatie wordt uitgewisseld en oplossingen worden gezocht. Soms moet de afgevaardigde nog verdere vragen stellen of suggesties voorleggen in de groep.
- De vrije schoolmicrofoon is een initiatief dat 4 keer op een jaar wordt georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten met de hele school (of in groepen), krijgen de kinderen de kans om hun 'zegje' te doen. Alle opmerkingen, voorstellen of wensen van de kinderen zijn hierbij welkom. Om de spreekdrempel te verlagen, worden deze bijeenkomsten in de groepen voorbereid: de leerkracht helpt hen om hun eigen mening te formuleren. Dit hoeft niet de mening te zijn van heel de groep, want de regel is dat ieder in eigen naam praat. Ook na de bijeenkomst wordt er heel wat verder gepraat in de groep. Bij de volgende afspraak horen de kinderen welke initiatieven er zijn genomen vanuit de vorige bedenkingen.

(ult: 'Omdat kinderen er anders tegenaan kijken.'

Leerlingenparticipatie in de basisschool. EGO-Echo, jg. 5 nr. 4)

✓ **Kansen scheppen tot een samenhorigheidsgevoel: samenwerken, samen dingen beleven...**

- In onze school zijn er heel wat ontmoetingsgroepen georganiseerd rond verschillende interesses: de schaakclub, de toneelgroep, de boekenwormen, de reporters voor de schoolkrant... Een drukte van jewelste, maar er is dan ook altijd wat te beleven: wedstrijden, een optreden, leesforums en een grote quiz in ons maandelijks schoolkrantje.
- De turnjuf organiseert vaak op een indirecte manier de activiteiten tijdens de middagpau-

zes. Zij geeft tijdens haar les impulsen van 'nieuwe' spelen en zorgt ervoor dat de nodige materialen ook op de speelplaats aanwezig zijn. Het zijn vooral spelen die met grote groepen kunnen gedaan worden en waarbij samenwerking belangrijk is. Vorige maand was er bijvoorbeeld ook volksdans. Volgende maand gaan we een groot klimrek sjoeren. Vorig jaar hebben we een doolhof gemaakt.

- Het forum (moment met alle leerlingen van de school samen) is een moment waar we de verbondenheid in onze school echt 'voelen'. Groepen stellen er hun projecten voor, kinderen worden bedankt of gefeliciteerd met bepaalde gebeurtenissen, er wordt een spelletje gespeeld of een toneel opgevoerd. Soms is het ook een zangstond, begeleid door twee meesters met hun gitaar. We hebben immers ons eigen schoollied (zelf gemaakt en regelmatig komen er nieuwe strofes bij) en een boekje met de tofste liedjes.
- Het grote anti-pestproject leeft op de hele school. Elke groep werkt hierrond, vanaf de kleinste kleuters tot het zesde leerjaar/groep 8. Er is een extra film voorzien en verhalenboeken zijn aangekocht. Overal hangen er grote pamfletten op de muren... en iedereen heeft het verdrag ondertekend. Allerlei voorstellen om tot verbondenheid te komen in plaats van pesten, komen na de projectweek nog regelmatig terug of lopen door als vast element in onze school (bv. ik wens iedereen welkom met een opgewekte 'goede morgen').
- Tijdens een klasdoorbrekende kunstdag (vorig jaar een 'kookdag') kunnen de kinderen kiezen om in verschillende ateliers te kleden en te bouwen. De nadruk lag niet enkel op het creatieve en het artistieke, maar ook op de samenwerking en de plezierige sfeer. Er stond muziek op, de groten werd uitgelegd hoe ze de kleinere konden helpen (niet alles overnemen), alle klasdeuren stonden open en de directrice had gezorgd voor een ijsje.

(zie ook EGO-Echo: Actief omgaan met beeldende kunst: jg. 3, nr. 2)

- Schoolfeest is altijd een hele uitdaging: onze bedoeling is om alle talenten op onze school te bundelen en samen te brengen tot een grote 'show'. Het is immers een feest 'van en door iedereen'. Samen plannen en uitwerken schept een heel goede band tussen de kinderen uit de verschillende werkgroepjes.

- Toen we op vrijdag 14 september met heel de school drie minuten stilte in acht namen, waren ook de allerkleinsten heel stil. Ze begrepen maar al te goed dat er iets bijzonders gebeurd was.

(Uit: Verbondenheid be-levén: het kan! EGO-Echo Jg. 4, nr. 2)

▪

➡ Werken aan een positief leefklimaat in het personeelsteam

✓ **Zicht krijgen op de beleving van de leerkrachten op school**

- Er gaat ook aandacht naar het welbevinden en de betrokkenheid van de leerkrachten op het hele schoolgebeuren. Om dit ik kaart te brengen werken we met een metafoor of een beeldspraak. Door ons team voor te stellen als een groep bergbeklimmers mag iedereen beschrijven hoe hij de toch ervaart: zware tocht, veel te veel bagage, wel goede gids, groep blijft vrij goed samen, enkele koplopers die het terrein verkennen... Onrechtstreeks vertelt men dan zowel over de krachten van de groep als over de zwakere punten.

(zie ook: Kwaliteitszorg: het beste halen uit leerkrachten en leerlingen. EGO-Echo, Jg. 5, nr. 4)

✓ **Kansen scheppen tot een samenhorigheidsgedvoel: samenwerken, samen dingen beleven...**

- Een start om elkaar meer te zien, was het inrichten van de leraarskamer. In een chaotische ruimte kan je immers niet rustig overleggen of babbelen. Het was altijd een in- en uitgelopen voor allerlei kleinigheden. We zochten samen naar oplossingen hiervoor en in de vakantie zijn we een dag (sommigen een halve dag) bezig geweest met behangen en verven. De frisse wind in het lokaal betekende ook een frisse nieuwe start in de groep.
- Nieuwe leerkrachten worden bij ons extra opgevangen door een soort 'meter' of 'peter'. Deze helpt hen met de gang van zaken in onze school, en staat ook klaar voor vragen of problemen in de klas. Als leerkrachten zo kunnen opstarten, merk je dat samenwerking en openheid rond problemen al direct een evidentie wordt.
- In de school hebben we onder de leerkrachten twee weken lang het spel 'De Mol' nage-

speeld. Dit bracht een plezierige spanning in de groep en veel plezier.

- Er moest heel wat gebeuren in ons team, maar het enthousiasme was er wel. Omdat ik hier heel behoedzaam mee wou omspringen, stelde ik voor om tijdens een pedagogische studiedag en een facultatieve vakantiedag, met het hele team op tweedaagse te gaan. Iedereen offerde zo een vakantiedag op, maar hierdoor kon de vergaderlast door het jaar verlicht worden (mijn taak als directie om dat ook te bewaken). Zonder mensen te verplichten, is iedereen vanuit dat laatste argument akkoord gegaan. Vanuit een wel-doordacht scenario werd intensief samen gereflecteerd en van meningen gewisseld. De impact van de tweedaagse was heel positief.

(uit: 'Je hebt het wel getroffen met die leerkrachten'. De school-leider als coach van het schoolteam. EGO-Echo, Jg. 5, nr. 4)

✓ **Open communicatie stimuleren.**

- In onze school werken de leerkrachten nog vrij sterk op zichzelf. Bij de komst van een nieuwe directie is er echter gewerkt aan de openheid om problemen samen te bespreken. Veiligheid en vertrouwen creëren is hiervoor een eerste stap opdat mensen zich kwetsbaar zouden durven opstellen.
- Veel geroddel en geklaag op onze school bleek samen te hangen met de slechte bereikbaarheid van de directie. Hij was er nooit als men iets wou zeggen, waardoor de klacht bij de verkeerde mensen terecht kwam, er misverstanden rezen en een eigen leven ging leiden. Daarom engageerde de directeur zich ervoor om tijdens elke voormiddagpauze in de leraarskamer aanwezig te zijn. Ook informatie doorgeven over bepaalde beslissingen is belangrijk om de misverstanden te voorkomen.
- Naast een samenlevingscode voor de kinderen, hebben we ook werk gemaakt van een samenlevingscode voor leerkrachten. Als bv. de kinderen in de rij moeten staan bij de tweede bel, is het ook belangrijk dat de leerkrachten er ook op tijd zijn. Dit is voor iedereen nodig om rustig naar de eigen klas te kunnen gaan en met de les te beginnen.

✓ **Kansen creëren tot samenwerking en wederzijdse ondersteuning.**

- Wij hebben een kleine school, maar elke week is er voor elke klasgroep een overlegmoment met de directeur en de coördinator

zorgverbreding. Dit was een van onze prioriteiten bij het invullen van de lessenroosters.

- Duopartners en leerkrachten die deeltijds werken en dus moeten samenwerken, worden gestimuleerd om extra overleg te hebben. De directrice volgt op hoe deze samenwerking loopt en welke elementen aan bod komen.
- Ieder trimester is er met het hele team een bespreking van een leerling met problemen. Er worden afspraken gemaakt dat de inhoud van het overleg in de groep blijft en het kind door deze besprekingen niet wordt geïsoleerd. De positieve aanpak van deze kinderen staat ook centraal in de bespreking. Een goede organisatie hiervan (werken met een stappenplan 'overzicht – inzicht – uitzicht') is dan ook belangrijk. Door dit initiatief voelen leerkrachten dat ze niet alleen staan voor de vele vragen rond een kind.
- Er worden heel wat contacten georganiseerd met het poetspersoneel, de klusjesman en de buschauffeur. Ook zij maken immers deel uit van het personeelsteam. Ze worden uitgenodigd op sommige vergaderingen, op het kerstfeestje... maar ook regelmatig in de klas: de poetsvrouw vertelt wat haar werk inhoudt en de klusjesman neemt af en toe enkele leerlingen mee voor een klus. Voor Yves, een leerling die het soms moeilijk heeft, is hij zelfs de vertrouwenspersoon geworden.

✓ **Samenwerking met externe instanties:**

- CLB, Begeleidingsdiensten
- Nascholings- en vormingscentra
- Externe hulpverlening:
 - o Revalidatiecentra en scholen Buitengewoon Onderwijs
 - o Logopedie, ergotherapie, kinesisten, psychologen, orthopedagogen

o Organisaties als: Kind in nood, Vertrouwensartencentrum, Comité voor Bijzondere Jeugdzorg, Sociaal Impuls Fonds, Preventiediensten.

- Buurtwerking, Verenigingen, Parochie en Gemeente, Politie...

- Omdat er zoveel vragen waren rond conflicten en geweld, hebben we een studiedag georganiseerd rond preventie van antisociaal gedrag (verbondenheid). Het is uitgegroeid tot een project over meerdere jaren. We hebben bv. Pat Patvoort uitgenodigd om met de oudsten te werken rond geweldloos omgaan met conflicten. De jongere kinderen zijn aan het werk gegaan met de 'doos vol gevoelens' en het 'huis vol gevoelens en axen'. Maar we hebben vooral rond onze eigen aanpak gewerkt: hoe reageren wij op conflicten op de speelplaats? Hoe kunnen wij problemen voorkomen?
- Vorig jaar hebben we met het team een trip gemaakt met 'Outward Bound', een organisatie die werkt aan relatievorming d.m.v. ongekende, avontuurlijke en uitdagende opdrachten.
- Sinds we een kind in onze school hebben gehad dat geplaatst was omwille van ernstige problemen, hebben we een nauw contact met iemand van Bijzondere Jeugdzorg. Sindsdien hebben we bij hem nog enkele keren een vraag kunnen bespreken over wat van ons verwacht wordt als school (meldingsplicht) en waar onze grens ligt in moeilijke situaties.
- Kinderen uiten problemen van geweld bijna nooit spontaan. Ze zenden signalen uit die ons 'iets' zeggen. Als we dan een vermoeden hebben, moeten we dit verder signaleren bij collega's of een hulpverlener. Zorg dat je nooit het laatste station bent!

(uit: Kinder mishandeling: het vermoeden volstaat! EGO-Echo, jg. 1, nr. 1)

8. DE RELATIE MET GEZINSLEDEN EN BETROKKENEN

✓ **Contacten met de ouders stimuleren.**

- De drempel van de schoolpoort voor ouders verlagen leek op het eerste zich niet echt nodig. Toch bleek bij een rondvraag dat vele ouders, vooral bij de allerkleinsten, nog geremd waren om iets te komen vragen. We hebben dan verschillende initiatieven genomen, o.a. iedere eerste maandag van de maand is er 's morgens koffie voorzien voor ouders die nog wat willen nakaarten.

- Aan de poort hangen drie kastjes waarin we illustraties kunnen leggen rond de thema's die in de school of de klas leven. Zo was iedereen die onze speelplaats opstapte op de hoogte toen de vijfde klassers een fietszoektocht organiseerden of toen de papa van Jente was gestorven.
- Ik laat 's morgens de ouders mee in de klas komen. Dan proeven ze mee de sfeer en weten ze beter waar hun kinderen over vertel-

len. Dit heeft dan ook een positieve invloed op de kinderen. Het vraagt soms wel een dosis gespreksvaardigheden van mij als leerkracht. Ouders mogen immers je klas niet overnemen. Maar meestal is dit geen probleem en tonen ze juist heel veel respect voor wat er tegenwoordig allemaal gebeurt in de klas.

- Sommige scholen kiezen bewust voor huisbezoeken. Zo krijg je immers de kans om het kind te leren kennen in zijn thuiscontext. Tegelijk zet je zelf de stap naar de ouders toe, die dat vaak beschouwen als een blijk van interesse. Je spreekt de ouders aan in hun vertrouwde omgeving, met minder tijdsdruk. Voor de ouders bij wie dit contact belangrijk is (gezinnen met problemen, kansarme gezinnen), moet je er echter extra achter lopen.

(Uit: Hoe kan ouderparticipatie vorm krijgen? EGO-Echo, Jg. 4 nr. 3)

- Voor ouders uit kansarme gezinnen is het niet altijd gemakkelijk om bv. in de rij te wachten om rapporten af te halen in sjofele kledij. Zo was er bij mij een moeder die daarom hiervoor steevast afwezig was. Na de school echter bleef ze echter om vier uur nog wat rondraaien. Als ik haar vraag of ze dan graag het rapport wil bespreken is ze opgetogen.

(uit: Laevers, Vanhoutte en Derycke, Kansrijk voor kansarm)

✓ **Ouderbetrokkenheid bij de school organiseren. (EGO-Echo jg. 4 nr. 3: Themanummer rond betrokkenheid en participatie van ouders)**

- Enkele ouders hebben mij heel goed geholpen bij het verzamelen of aanmaken van materiaal voor hoekenwerk. Alleen had ik het nooit gekund. Ook bij projectwerk zijn zij het soms die het geheel een hele stap verder duwen.
- Ouders met bijzondere talenten worden ingezet: een mama die muziklerares is komt elke maandagochtend mee zingen, creatieve moeders worden ingezet bij het versieren van de zaal voor Kerstmis, een groepje leidt de uitleenbib, sommige ouders lezen in een leesgroepje, anderen begeleiden gezelschapsspelletjes... In onze school benaderen wij ouders vanuit een oprechte gemeenschappelijke zorg voor het welzijn van de kinderen. Dit is het fundament waardoor iedereen zich er ook veilig kan voelen.
- Een school die openstaat voor haar omgeving, verlaagt de instapdrempel van ouders. De brug tussen school en gezin kan immers ook gelegd worden via de buurt. Door deze

buurt te betrekken bij activiteiten als fietspandenactie, open schooltuin of zelfs bedrijfsbezoeken, vermijd je dat de leefwereld van de kinderen uiteenvalt in het leven binnen en buiten de school.

(uit: Samenwerken met ouders vanuit 'verbondenheid' bekeken. EGO-Echo, Jg 4, nr. 3)

- Je mag geen onderwijsondersteunend gedrag van ouders verwachten als je als school niet ouderondersteunend denkt en werkt. Op het vlak van huiswerk is het bijvoorbeeld belangrijk dat je juiste verwachtingen naar ouders toe formuleert bv. ouders als signaalfunctie voor problemen.

(uit: Ouders en huiswerk. EGO-Echo, Jg 4, nr. 3)

✓ **Samenwerken bij problemen**

- Ouders informeren over de moeilijkheden, doe ik altijd met de volgende zin: ik maak mij zorgen. Daarna laat ik hen de tijd om na te gaan wat zij ervan denken. In een volgend gesprek zoek ik dan naar een zorgpunt dat we 'delen'.
- Ik ben heel voorzichtig met mijn mening over het probleem van een kind. Ik luister eerst naar het verhaal van de ouders, tenslotte kennen zij hun kind toch het best!
- Ouders om raad vragen betekent voor veel leerkrachten uit hun rol stappen. Meestal zijn zij het immers die 'weten wat de oplossing is'.
- Het is heel belangrijk om ouders te informeren over de interventies in de groep en de effecten, de evolutie die we zien. Hoe kunnen zij anders weten dat ik zo hard werk aan het welbevinden en de betrokkenheid van hun kind. Pas als ze hier zicht op hebben, zullen ze ook vertrouwen hebben in mij als leerkracht.
- Ouders kunnen ook helpen door (een of meer) interventies thuis door te trekken: manier van inoefenen, samen een boek lezen...
- Soms hebben ook de ouders zelf vragen naar mij als leerkracht. Ik ben geen hulpverlener als gezinshulp, maar samen kunnen we soms toch al ver komen door uit te wisselen hoe we met bepaald gedrag omgaan. Soms moet ik hen echter (meerdere malen) doorverwijzen naar externen.

.....

Hier ronden we een verhaal af, dat eigenlijk nooit af is. Altijd weer zijn er nieuwe ideeën, toffe initiatieven... die we van leerkrachten horen.

Ook kunnen we nog verder doorgaan op het uitgetekende spoor: de relatie met de buurt, de maatschappij, de natuur, het levensgeheel.

Verschillende van de opgesomde initiatieven verwijzen hier ook reeds naar. Zeker in het kader van 'verbondenheid' is hier nog heel wat mogelijk.

Aan jullie nu om verder uit te proberen en nieuwe terreinen te verkennen. Geef ons een seintje als je nog een variant gevonden hebt of een 'nieuwe' weg die leidt tot hogere betrokkenheid of meer welbevinden van de kinderen uit je groep. In onze tijdschriften, Kleuters & Ik (kleuters- onderbouw) en EGO-echo (lager onderwijs – midden en bovenbouw) worden deze praktijkverhalen verder verzameld en gepubliceerd.

Titel:

Als het sociaal emotioneel-moeilijk gaat...
101 INTERVENTIES

Auteurs:

Ferre Laevers
Ilse Aerden
Trees Vanhoutte

Opmaak en omslag:

Kicktease

Lay-outontwerp:

Typeface

© 2003, CEGO Publishers, Vesaliusstraat 2, 3000 Leuven, Belgium

Alle rechten voorbehouden.

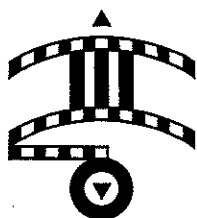
Behoudens de uitdrukkelijk bij de wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Eerste druk, eerste oplage: 2003

90-77343-31-8

D/2003/5138/46

NUR 130

**Centrum voor
ErvaringsGericht Onderwijs**

Vesaliusstraat 2 - 3000 Leuven
Telefoon (+32) 16 32 57 40 - Fax (+32) 16 32 57 91
e-mail: cego@ped.kuleuven.ac.be
www.cego.be

By 2010/1224

VLAAMSE
GEMEENS
CHAPSCO
MMISSIE

**Onderwijscentrum
BRUSSEL**

**Marcqstraat 16 - 18
1000 BRUSSEL**